

REGISTERED B. N. 136.

श्री

जैनधर्म प्रकाश.

कर्तव्यं जिनरुदनं विधिपरैर्द्वेषोद्वेगसन्मानसैः ।

सच्चास्त्रिचूषिताः प्रतिदिनं सेव्याः सदा साधवः ॥

श्रातव्यं च दिने दिने जिनवचा मिथ्यात्वनिर्नाशनं ।

दानादौ व्रतपालने च सततं कार्या रतिः श्रावकैः ॥

विधिने विषे तत्परं यत्ने ह्यथो उद्वेगसितमनवाणा आनन्देभ्यः प्रतिदिनं श्री जिन-
चरणे पद्मं दर्शयन्, अत आश्रितपदं सुशोभितं यत्ना मुनिरुक्तेनी सदाश्रिताः धरणी अने दा-
नादिक (दान, शील, जप अने भावना) ने विषे तथा आदिआदि नतने पाप पापे निर-
तार आसक्ति राखवी ॥

सुभाभूषावलि.

पुस्तक रङ्ग मुं. वैशाख. संवत् १८६६. शके १८३६. अङ्क २ नं.

प्रगटकेस

श्री जैनधर्म प्रसारक सभा, लावनगर.

भूषा साग	...	३४
श्री ज्ञानसार सूत्र विवरण	...	३५
नवाय यात्रानो अनुबन्ध	...	४३
श्री सिद्धान्तकृत प्रयोगारम्भोपा	...	५२
आमिक प्रभात	...	५६

लावनगर—आनन्द प्रीतदीप प्रेसभा छाप्.

वार्षिक मूल्य २.१.) पोस्टेज बार आना.

શ્રી ત્રિપદિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર મૂળ.

પર્વ ૧૦ મું.

બાળુસાહેબ રાયબુધસિંહજી બહાદુર તથા શેડ વીરચંદલાઈ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ. ની મદદથી અમારી સભા તરફથી પ્રગટ થતા ઉપર જણાવેલા મહાનુ અંશને છકો (છેલ્લો) વિભાગ બહાર પાડવામાં આવેલો છે, તેની અંદર કાગળો ઘણા ઉંચા વાપરવામાં આવ્યા છે, બાઈન્ડીંગ ઘણું સુંદર કરવામાં આવ્યું છે, અને સુબંધના પ્રસિદ્ધ પ્રેસ નિર્ણયસાગરમાં છપાવેલ છે; તે સાથે શુદ્ધ કરવા માટે પુરતો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. સંસ્કૃતના અભ્યાસી દરેક સાધુસાધ્વીને તેમજ લખેલા પુસ્તક ભંડારને ભેટ તરિકે આપવામાં આવે છે. પુસ્તકભંડારના સેક્રેટરીએ પોસ્ટેજ મોકલી આપવાની કૃપા કરવી. અન્ય ગૃહસ્થો માટે માત્ર દોઢ રૂપીયો ફિમત રાખી છે.

નવું જૈન પંચાંગ.

સંવત્ ૧૯૬૬ ના ચૈત્રથી સંવત્ ૧૯૬૭ ના ફાગણ સુધીનું મહુમ શેડ ગો. કળભાઈ મુળચંદ—જેઓની ઈચ્છા પ્રમાણે તેમના સુપુત્રે સુબંધમાં રૂ. ૧૩૫૦૦૦ ના ખર્ચથી જૈન બોર્ડીંગ બાંધી કોમની મોટી જરૂર પૂરી પાડી છે તેમના સુંદર ફોટા સાથે શુભરાતી પ્રેસમાં ઉંચા કાગળ ઉપર શુદ્ધ છાપેલું અને સુશોભિત કરેલું પંચાંગ જૈન બંધુઓને માટે અમોએ બહાર પાડેલ છે. ફિમત માત્ર રૂ. ૦-૦-૬ છે.

લાઈફ મેમ્બરોને મળવાનો નવો લાભ.

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાના લાઈફ મેમ્બરોને નીચે જણાવેલી બુકો ભેટ તરીકે મોકલવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.

- ૧ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરકૃત અંથમાળા (ત્રણ અંથોનો સંગ્રહ)
- ૨ શ્રીયશોવિજયજીકૃત અંથમાળા (દશ અંથોનો સંગ્રહ).
- ૩ શ્રી ત્રિપદિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર મૂળ પર્વ દશમું, (શ્રી મહાવીરરામી ચરિત્ર)
- ૪ શ્રી પ્રબોધ ચિંતામણિ મૂળ.
- ૫ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ જ્યુબીલી અંક.
- ૬ શ્રી અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ વિવેચનયુક્ત.
- ૭ શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાષાંતર ભાગ ૪ થો. રૂ. ૧ બાદ કરતાં રૂ. ૧ થી.
- ૮ શ્રી ગૌતમસ્વામીનો રાસ અર્થ સંહિત.
- ૯ શ્રી પુન્યપ્રકાશનું સ્તવન.

શ્રી જૈનધર્મપ્રકાશ.

તતઃ પ્રસન્નહૃદયા ગુરવસ્તેજ્યો મૃદુસ્થાવસ્થાચિત્તં સાધુદશાયોગ્યં ચ પ્ર-
તિપાદયન્તિ ધર્મમાર્ગં । ગ્રાહયન્તિ તદુપાર્જનોપાયં મહાયત્નેન । યદ્વૃત્ત જો
જ્ઞાઃ સર્ચ્છર્સાધનયોગ્યત્વમાત્મનોઽન્નિવૃષદ્ધિર્જવદ્જિતાવદિદમાદૌ કર્તવ્યં જવ-
તિ । યદ્વૃત્ત સેવનીયા દયાદ્રુતા । ન વિધેયઃ પરપરિજવઃ । મોક્તવ્યા કોપનતા । વ-
ર્જનીયો હુર્જનસંસર્ગઃ । વિરહિતવ્યાલિકવાદિતા । અન્યસનીયો ગુણાનુરાગઃ ।
ન કાર્યા ચૌર્યબુદ્ધિઃ । ત્યજનીયો મિથ્યાજિમાનઃ । વારણીયઃ પરદારાજિ-
દ્વાપઃ । પરિહર્તવ્યો ધનાદિર્ગર્વઃ । વિધેયા દુઃસ્વિતદુઃસ્વચાણેષ્ટા । પૂજનીયા
ગુરવઃ । વંદનીયા દેવસંઘ્યાઃ । સન્માનનીયઃ પરિજનઃ । પૂરણીયઃ પ્રણયિલોકઃ ।
અનુવર્તનીયો મિત્રવર્ગઃ । ન જાપણીયઃ પરાવર્ણવાદઃ । મૃદ્ધીતવ્યાઃ પરગુણાઃ ।
લજ્જનીયં નિજગુણવિકલ્પનેન । સ્મર્તવ્યમણીયોઽપિ સુકૃતં । યતિતત્ત્વં પરાથં ।
સંજાપણીયઃ પ્રથમં વિશિષ્ટલોકઃ । અનુમોદનીયો ધાર્મિકજનઃ । ન વિધેયં
પરમમોદ્વૃત્તનં । જવિતત્ત્વં સુવેપાચારૈઃ । તતો જવિપ્યતિ જવતો સર્વકુસર્ચ્છર્માનુ-
ષ્ઠાનયોગ્યતા ।

ઉપમિતિજવપૃષ્ઠા કથા.

પુસ્તક ૨૬ મું. વૈશાખ સ. ૧૯૬૬ શકે ૧૮૩૨. અંક ૨ બે.

ૐ ઓમ નમસ્ત્વાય.

ઇર્ષ્યા ત્યાગ.

(શાદ્દલ વિ. ૫૦.)

મોહો વ્યાકુળ ચિત્ત મર્કટ સમા અજ્ઞાન ટાઢે દુઃખી
પ્રીતેથી અસ્વચ્છાદિ કાષ્ઠ ખડકે ધૃષ્ટા થવાની સુખી;
વૈરાગ્યાદિ સુવાસિ આત્મ પટ તે જેથી જીવ્યો પરજો,
તે ઈર્ષ્યા સઘડી સમાન સળંગે સંકલેશ દ્વેષાનજો. ૧
તેના જે પ્રતિપક્ષી મેઘ સરખા શુદ્ધ સ્વભાવે ભર્યા,
શાન્તિથી પ્રશમ પ્રવાહ પ્રસરે તે વૃદ્ધિથી સંચર્યા;
લોકલોક પ્રકાશ શીતજકરા દેખાણિને ઠારતા,
તે વંદુ જિનનાથ સાથ શિવના ભાવાદિ સંહારતા. ૨

પ્રીતલડી બંધાણીરે અજીત જિણુદશું. એ—રાગ.

ધંખ્યાં એ અપલક્ષણ મોટું જીવમાં,
 નિષ્કારણ અજ્ઞાને બાંધે કર્મજો;
 કાલ અનાદિ કુવાસિત મતિ મિથ્યાત્વની,
 જેથી ન જાણ્યો શુદ્ધ સ્વભાવિક ધર્મ જો. ધં ૧

સત શાસ્ત્રોથી સદ્ગુરુ ભાખ્યું સાંભળ્યું,
 જીવ અજીવ ચેતન જડ લક્ષણુ ભિન્ન જો;
 તો પણ શ્રદ્ધા હીન હૃદય શૂન્યે કરી,
 પર સંપત્તિ દેખી થાતો ખિન્નજો. ધં ૨

જ્ઞેર અવિદ્યા કેરું જળરું જગ વિષે,
 ક્ષણભંગુરને માને શાશ્વત નિત્ય જો;
 આત્મ અનાત્મ વિરુદ્ધ સ્વભાવે સદૃષ્ટે.
 નિર્મળ મળમાં વિપરીત જેતું ચિત્ત જો. ધં ૩

ચોગી જને બહુ વર્ણન ભાખ્યું કલેશનું,
 સમજાવા અધિકારીને ઉપકાર જો;
 વસ્તુ યથાર્થનું જ્ઞાન થયું વિદ્યાવડે,
 (તે) સુગુરુ સુનજરથી નિજ અનુભવ સુખ સારજો. ધં ૪

દ્રવ મત્સર અસૂચા ધંખ્યાં વળી,
 રોષ અહંમમ ભાવ પર્વાય અશુદ્ધ જો;
 મોહ વિપર્યાસે એ ભૂલ અનાદિની,
 ટાળે જ્ઞાની જ્ઞાનવડે સુવિશુદ્ધ જો. ધં ૫

ધંખ્યાંથી પરવસ્તુ પર ઉદ્વેગથી,
 પામે પોતે ક્ષોભ મન સંતાપ જો;
 જવર સમ વ્યાધિ તનમાં વ્યાપે તેહથી,
 ખાર બળ્યાની પડે જગતમાં છાપ જો. ધં ૬

ખાતાં પીતાં વાન વળે ન શરીરનું,
 ધંખ્યાંથી અંતર બળી થાય ખાખ જો;
 પેટ મશગળીને શૂળ કરે અજ્ઞાનથી,
 લોખાળી વાળે ન મળે કંઈ દ્રાક્ષ જો. ધં ૭

અહનિશિ ગુરુપદ સેવી શિક્ષા માનવી,
 કર્યાં કર્મ અનુસારે ફળ નિરધારજો;

જ્ઞાનસાર સૂત્ર વિવરણ.

૩૫

બાણીને સંતોષામૃતથી સુખીયા થવું,

પરમ રસાયન ધર્મ સદા સુખકારણ.

ધૃ ૮

શ્રી જિનવરણ ઉપશમ આદરવા કહે,

જૈન સેવકને રૂચે નિરંતર તેહ બે;

શ્રી જિન સદ્ગુરૂ ભક્તિ મુન્ય પસાયથી,

ઘણ દુખે શુભસ્થાન ક્રમે શિવ ગેહ બે.

ધૃ ૯

“ પે 'રી ચોળી લટકા મટકા કરતાં ચાલ્યા—એ રાગ.

શાને માટે ! ઈર્ષ્યાગ્રિથી મન બાળે,

કે'ને ભાઈ કોણ ? બીજું અંતર પરબળે;

મત્સરના રે ઉત્કર્ષ, સર્જનના રે અપકર્ષ;

મોહાન્ધાપે કાંધ ન બાળે

શાને ૦ ૧

સમજ હવે શાણો થાને, સદ્ગુરૂને શરણે બને;

ચિત્તે ચેતી લે ધર્મશિક્ષા, સંતોષે સુખી સર્વકાળે,

માટે કાઢો થેને કર પ્રીતિ શમની સાથે.

શ્રી કર્પૂર વિજયજી જૈન લાઘવ્રી. માણસા.

જ્ઞાનસાર સૂત્ર વિવરણ.

ઇન્દ્રિય પરાજયાટ્ક (૭).

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૯ થી).

ભવવાસથી વિમુખ થયેલા સાધુજનોએ પણ વિષય વિકારથી કેટલું બધું સાવચેત રહેવાની જરૂર છે તે શાસ્ત્રકાર પોતેજ જણાવે છે.

આત્માને વિષયૈઃ પાર્શ્વૈર્જિવાસપરાદ્મુસ્વમ્ ।

ઇન્દ્રિયાણિ નિવર્ત્નન્તિ, મોહરાજસ્ય કિંકરાઃ ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ—સંસારબંધનથી ચકિત થઈ ગયેલા ત્યાગી પુરૂષને પણ મોહ રાગની આણમાં રહેનારી ઇન્દ્રિયો વિષયપાશવડે નિયંત્રી લે છે, તો બીજા ભવાભિનંદી પ્રાણીઓને પાશમાં પાડી નાંખે તેમાં તો કહેવુંજ શું !

વિવેચન—વિષયાસક્તિથીજ રાગ દ્રેષ અને મોહાદિકની ઉત્પત્તિ થાય છે, રાગ પાદિકે વિકારથીજ અષ્ટવિધ કર્મની રચના થાય છે, અને એ અષ્ટવિધ કર્મના

૩૬

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

યોગે જીવને સંસારમાં જન્મમરણાદિક દુઃખ સહેવાં પડે છે; તેમ છતાં જીવ વિષયાસક્તિ તણ હેતો નથી, વિષયરસ આપવાનો જીવને અનાદિ કાળનો અભ્યાસ છે, અને તેથી પરિણામે જો કે જીવને અનંતા દુઃખ સહેવા પડે છે તોપણ ‘મધુમિદવા’ ની જેમ તે વિષયરસ તણ શકતો નથી. મધુમિદવાનું દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે, અને તે પરિશિષ્ટ પર્વમાં વિસ્તારથી ઉપનય સાથે બતાવેલું છે. સદ્ગુરૂ સંસારી જીવને તુચ્છ વિષયરસ તજવા ઉપદિશે છે; અને સમજાવે છે કે “હે ભદ્ર ! વિષયસુખથી વિસુખ થઈ વિષયની પરાધીનતા તણ તું તારા આત્માને ઓળખ કરતુ-રીયા મૃગલાની જેમ સુખને માટે મિથ્યા હોડાહોડ ન કર. તારા આત્મામાંજ સહજ અનંત સુખ ભર્યું છે તેની તું સ્થિરતાથી પ્રતીતિ કર અને તેનીજ ગવેષણા કર. ખરી શ્રદ્ધાથી આત્માના સહજ સુખની ગવેષણા કરતાં તે તને તારા આત્મામાંથીજ મળી શકશે; પરંતુ તેને માટે સદ્ગુરૂ જે જે શુભ આદંબન સેવવાના કહે તેનું તું સાદર સેવન કર, અને જે જે પ્રમાદાચરણ તજવાનું કહે તે તું તરત તણ દે. શુભ આદંબન સેવ્યા વિના અને પ્રમાદાચરણ તજ્યા વિના તું કદાપિ સાચું સહજ નિરૂપાધિક સુખ મેળવી શકીશ નહિ. માટે મદ્ય, બિષય, કપાય, નિદ્રા અને વિકથાદિક પ્રમાદને દૂર તણ ગાહિંસા સંયમ અને તપ લક્ષણ શુદ્ધ ધર્મનું આદંબન લે. એ અનુપમ ધર્મને પ્રમાદ રહિત સેવવાથી પૂર્વે અનંતા જીવો સહજ નિરૂપાધિક અખંડ સુખને પામ્યા છે; વર્તમાન કાળે પામે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં પામશે. જે જે મહાનુભાવો તીર્થંકરપદવીને પામ્યા, યાવત્ સકળ કર્મોને ક્ષય કરી મોક્ષપદવીને પામ્યા તે સર્વે શુદ્ધ ધર્મના પ્રભાવે પામ્યા છે.” સદ્ગુરૂની એવી શિક્ષા સાંભળી ક્ષત્ર્ક લગ્ય જનો વિષયસુખથી વિરક્ત થઈ વિષયને વિષય ત્વ લેખી સ્વહિત સાધવા જગમાળ થાય છે, ત્યારે કેટલાક પ્રમાદગ્રસ્ત જનો વિષયરસમાં મુગ્ધાયાથી તેનેજ સાર સમજી સદ્ગુરૂની પણ હિત શિક્ષાને અવગણી વિષયસુખમાંજ મગ્ન થઈ રહે છે. કેટલાક ભવભીરૂ જનો છતાં ભોગને તણ દે છે, ત્યારે કેટલાક ભવાભિનંદી જનો અછતા ભોગની પણ અભિલાષા રાખે છે અને તેને માટે તન મન તોડી મરે છે. જ્યાંસુધી વિષયવાસના પ્રબળ છે ત્યાંસુધી ગમે તેટલા હઠથી તેને દાખી દેવા પ્રયત્ન કર્યા છતાં તદનુ-કૂળ સંયોગો મળતાં તે તરત જાગૃત થઈ જાય છે. માટે જેમ બને તેમ વિષયવાસનાને નિર્મૂળ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વિષયવાસના જ્યાંસુધી નિર્મૂળ કરી નથી ત્યાં સુધી વિરક્ત સાધુઓને પણ નિશ્ચિત રહેવા જેવું નથી. કેમકે કંઈક છળ પામીને મોહતા સુભટો તેમને પણ વિષયપાશમાં પાડી નાખે છે; માટેજ સર્વ પ્રમાદ તણ સાવધાનપણે વિષયવાસના નિર્મૂળ કરવા તપમયમનું સેવન કરી શુદ્ધ અહિંસક ભાવને પોખી આત્માને સ્વસ્વભાવમાંજ રમાવવો યોગ્ય છે; પણ મોહવશ વિરૂદ્ધપણે વર્તી વિષયવિકારથી ફેવળ આત્માને મલીન કરાય છે, તેથીજ જ્ઞાની

પુરૂષો વિષયવાસનાને તજવા-નિર્મૂળ કરવા ભાર મુકીને કહે છે; તે આત્માર્થી જનોએ અવશ્ય લક્ષમાં રાખી પરિશીલન કરવા યોગ્ય છે. જે સંયમમાં ખરેખરા દૃઢ છે તે મહાનુભાવોજ વિષયવાસનાને નિર્મૂળ કરી શકે છે, અને જે સ્વસંયમમાં દૃઢ રહી વિષયવાસનાને નિર્મૂળ કરે છે તે સત જનો જે સહજ સુખનો અનુભવ કરે છે તે ખરેખર નિરવધિ છે. કહ્યું છે કે “ સર્વ ઉપાધિથી સર્વથા છૂટેલા, રાગ દ્વેષાદિક તાપથી મુક્ત થયેલા અને પ્રશાંત ચિત્તવાળા મહાનુભાવો જે નિરૂપાધિક સુખ પામે છે તેવું સુખ ચક્રવર્તી પણ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. ” “રાગ દ્વેષ અને મોહ વિ-કારથી સર્વથા મુક્ત થયેલા વીતરાગી પુરૂષો જે સુખ પામે છે તે તેઓજ જાણે છે, અન્ય કોઈ તે જાણી શકતો નથી. કેમકે વિષ્ટામાંજ મગ્ન રહેનાર સુકર સુરલોકના સુખને શી રીતે જાણી શકે ? ”

જે જીવો કામાંધ છે તે નિઃશંકપણે વિષયસુખમાંજ રમે છે, અને જે જિન વચનમાં રક્ત છે તે ભવભીરૂ જનો તેથી વિરમે છે. જેમ ખેળમાં પડેલી માખી પો-તે પોતાને મુકાવવા સમર્થ થઈ શકતી નથી, તેમ વિષયરસમાં ડુબેલા માણસ પણ તેમાંથી મુક્ત થઈ શકતા નથી. સમર્થ એવા જ્ઞાની પુરૂષના હરતાવલ્લખનની તેમને અવશ્ય જરૂર રહે છે.

પાશવડે અને પંજરવડે ઐપગા જાનવરો અને પંખીઓ બંધાય છે તેમ યુવતીરૂપ પાંજરામાં પૂરાયેલા પુરૂષો કલેશને પામે છે. યુવતી જનની સાથે સંસર્ગ કરનાર હુખ વહોરી લે છે. કેમકે બિલાડી સાથે સંગ કરતાં મૂષકને સુખહોઈ શકે-જ નહિ. હરિ હર બ્રહ્મા ચંદ્ર સૂર્ય અને કાર્તિક સ્વામી વિગેરે લૌકિક દેવો પણ સ્ત્રીઓનું દાસત્વ કરે છે, માટે વિષયતૃષ્ણાને ધિક્કાર છે. “સ્ત્રી સંબંધી વિષયસુખમાં આસક્ત થયેલા મૂઢ જનો શીત તાપાદિક સહન કરે છે, વિવેકશૂન્ય થઈ એલાચી પુત્રની પેરે સ્વજાતિને તણ દે છે અને રાવણની પેરે સ્વજીવિતને પણ તળે છે. ” વિષયતૃષ્ણાને વશ થઈને જીવ એવા પ્રચ્છન્ન પાપ કરે છે કે જે તેમને પ્રકાશવા બહુ મુશ્કેલ પડે છે અને જીવિત પર્યંત શઘ્યની પેરે સાલે છે.

સર્વ હિતશિક્ષાનો સાર એ છે કે, સુખ જનોએ સંતોષવૃત્તિ ધારી, તપસં-યમનું યથાશક્તિ સેવન કરી, વિષયતૃષ્ણાને તજવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એમ કરવાથીજ સહજ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકશે, અને અતે પરમ હિત થશે; મન તથા ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યાથીજ પરમશ્રેય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. યતઃ

મનમરણેન્દિયમરણં, ઇન્દિયમરણેણ મરંતિ કમ્માદં ।

કમ્મમરણેણ મુલ્લકો, તમ્હા મણમારણં પવરં ॥

૩૮

તૈન ધર્મ પ્રકાશ.

અર્થાત્—મનને મારવાથી ઇંદ્રિયો સહેજે શાંત થાય છે, ઇંદ્રિયો શાંત થઈ જવાથી રાગ દ્વેષાદિક લાવકર્મ તથા મોહાદિક દ્રવ્ય કર્મનો પણ લય થાય છે, અને કર્મનો લય થવાથી મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થાય છે; માટે મનનેજ મારવું—વશ કરવું જરૂરનું છે. શ્રીમદ્વિનયવિનયજી ઉપાધ્યાયે મન તથા ઇંદ્રિયોના નિશ્ચય અનુચલના સંબંધમાં કહેલું પદ મનન કરવા લાયક છે. તે આ પ્રમાણે—

“પાંચે ઘોડા એક રથ બુના, સાદિય ઉસકા ભીતર સૂતા ॥

એક ઉસકા મદમત વારા, ઘોરેકું દોરાવનહારા ॥

પાંચો ॥ ૧ ॥

ઘોરે બુડે ચોર ચોર ચાહે, રથકું ફિરિ ફિરિ ઉવટ વાહે ॥

વિષમ પંથ ચિહું ચોર અધિઆરા, તોભી ન જાગે સાદિય ખારા ॥ પાંચો ॥ ૨ ॥

એક રથકું દૂર દોરાવે, ગેળખર સાદિય દુઃખ પાવે ॥

રથ જંગલમાં જાય અસુજે, સાદિય સોચા કષ્ટઅ ન યુજે ॥

પાંચો ॥ ૩ ॥

ચોર ઠગારે ઉહાં મીલી આયે, દોનોકું મદખાલા પાવે ॥

રથ જંગલમે ઝીરણ લીના, માલ ધનોકા ઉદારિ લીના ॥

પાંચો ॥ ૪ ॥

ધની જગ્યા તળ એકું બાંધ્યા, રાત્રી પરાના લે ચીર સાંધ્યા ॥

ચોર ભગા રથ મારગ લાયા, અપના રાજ વિનય જીક પાયા ॥ પાંચો ॥ ૫ ॥

આ પદમાં એવું રૂપક ગતાવ્યું છે કે—શરીરરૂપ રથને પાંચ ઇંદ્રિયોરૂપ પાંચ ઘોડા જોડેલા છે, આત્મા એજ તેનો સ્વામી તે રથમાં સુતો છે, મન એજ તેનો સારથિ છે, તે સ્વામિની નિર્ગળતાનો લાભ લઈ ઇંદ્રિયરૂપ અશ્રવેને પોતાની ઇચ્છા મુજબ ઉવટ રસ્તે લઈ જઈ સ્વામીને જોડાલ કરે છે. વિષમ વાટે જતાં માર્ગમાં રાગ દ્વેષાદિક ચોરટા મગે છે, તે સ્વામીનું સર્વસ્વ લુંટી લઈ રથને પણ જીર્ણ કરી નાખે છે. પોતાની આવી દુર્દશા થયેલી જોઈ-જાણી સ્વામી જાગી ઉઠે છે, અને અદ્યુક્તિ રૂપ રાજ તથા પુરૂષાર્થરૂપ પરાણે હાથમાં લઈ મન તથા ઇંદ્રિયોરૂપ સારથિ તથા ઘોડાને કળબમાં આણે છે, અને પછી તેમની સહાયથીજ પોતાનું સર્વસ્વ પાછું પ્રાપ્ત કરે છે. મતલબ એવી છે કે—મન તથા ઇંદ્રિયોને વશ થઈ જવાથી આત્મા રાગ દ્વેષ તથા મોહાદિક વિકારથી પોતાનું સર્વસ્વ શુભાવી દેહે, અને એજ મન તથા ઇંદ્રિયોને સ્વવશ કરવાથી રાગ દ્વેષાદિક દુષ્ટ દોષોને દૂર કરી આત્મા અક્ષય સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. વિષયસુખમાં આસક્ત થયેલા ખહારની ખોટી વસ્તુમાં મુગ્ધાઈ જાય છે, અને જે પોતાનીજ ખરી વસ્તુ પોતાની પાસેજ હોય છે તેને ભૂલી જાય છે. તેજ વાત શાસ્ત્રકાર ગતાવે છે—

ગિરિમૃત્સનાં ધનં પश्यन् , ધાવર્તીંહ્રિયમોહિતઃ ।

ઝનાદિનિયનં જ્ઞાનં, ધનં પાર્શ્વં ન પश्यति ॥ ૧ ॥

જાનસાર સૂત્ર વિવરણ.

૩૯

ભાવાર્થ—ઈન્દ્રિયસુખમાં મોહિત થયેલો જીવ પર્વતની માટીને ધન માનીને તે લેવા દોડે છે; પરંતુ અનાદિ અનંત એવું જ્ઞાનરૂપ ધન પોતાની પાસેજ છે (પોતાનાજ ઘટમાં છે) તેને તે જોતો નથી. ૫.

વિવેચન—પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયસુખમાં મુગ્ધ થયેલા જીવ તે કલ્પિત સુખના સાધનભૂત લક્ષ્મીને માટે પર્વતમાં રહેલી નાના પ્રકારની ધાતુઓની ખાણો કે માટી ખોદી તેમાંથી લક્ષ્મી પેદા કરવાની આશાથી દોડધામ કરે છે, તેને માટે અનેક પ્રકારના પાપારંભ કરે છે. વળી ભુખ, તૃષ્ણા, ટાઢ, તડકો સહન કરતો કેવલિત્ મરણાંત દુઃખને પણ પામે છે. અંતે ધારેલી લક્ષ્મી મળે છે અથવા નથી પણ મળતી. કેવલિત્ કલ્પિત લાભ પણ થાય છે; અને હાનિ પણ થાય છે. પરંતુ મોહવશ થયેલો પ્રાણી પોતાનું ધાર્યું કરવાને જેટલો અને તેટલો પ્રયાસ ગમે તેટલું જામ જોડીને પણ ઉઠાવે છે. જેમ આંખમાં પીળીઓ [કમળો] થઈ જવાથી સર્વત્ર પીળું પીળું જ દેખાય છે તેમ મિથ્યાત્વ મોહથી પરવશ થયેલા વિષયાસક્ત જીવ પણ જ્યાં ત્યાં સોનુંજ દેખે છે, અને તે લેવાને વિવેકવિકળ બની દિવાનાની પેરે દોડે છે. પોતાનીજ પાસે સાર વસ્તુ છે તેનું તેને જ્ઞાન પણ નથી, તો તેને માટે આદર તો હોયજ શાનો ? જ્યાં સુધી મોહની ખુમારી ચડી હોય છે ત્યાં સુધી આવીજ હુઈશા બને છે. જ્યારે મોહનું જોર નરમ પડે છે ત્યારે વિષયાસક્તિ ઘટે છે અને ભાગ્યયોગે સત્ સમાગમ મળે છે ત્યારેજ સદ્ગુણ તેને સદુપદેશવડે પારકી આશા તજવા અને પોતાને સ્વાધીન એવું જ્ઞાનામૃત પીવા બોધ આપે છે. યથા—

આશા જોરનકો કયા કીજે, અવધુ ! જ્ઞાન સુધારસ પીજે. આશા ૦

ભટકે દ્વાર દ્વાર લોકનકે, કુકર આશાધારી;

આતમ અનુભવ રસ કે રસીઆ, ઉતરે ન કળહુ ખુમારી. આશા ૦ ૧

આશાદાસીકે જાયે, તે જન જગકે દાસા;

આશાદાસી કરે જે નાયક, લાયક અનુભવ પ્યાસા. આશા ૦ ૨

મનસા પ્યાલા પ્રેમ મસાલા, બ્રહ્મ અગ્નિ પરજાલી;

તનભાડી અવટાઈ પીએ કસ, જાગે અનુભવ લાલી. આશા ૦ ૩

અગમપીઆલા પીઓ મતવાળા, ચીનહી અધ્યાતમ વાસા;

આનંદ ધન ચેતન વહી જોલે, દેખે લોક તમાસા. આશા ૦ ૪

એ મહાપુરૂષ જણાવે છે કે—“ પારકી આશા વિષયતૃષ્ણા-પરસ્પૃહા વિષ જેવી દુઃખદાયી છે. વિષયરસના આશી જનો કુકરની પેરે ઠામ ઠામ ભટકી વિષ-યની લિક્ષા મારે છે, ડેકાણે ડેકાણે અપમાન પામે છે, વિવિધ પ્રકારનાં કષ્ટ સહે છે,

૪૦

જન ધર્મ પ્રકાશ.

તોપણુ તે પરઆશા તજતા નથી. પરસ્પૃહા સમાન કોઈ દુઃખ નથી અને નિઃસ્પૃહતા સમાન કોઈ સુખ નથી. એ સુખદુઃખનું સંશ્લેષથી સ્વરૂપ કહ્યું છે. આવા હિતવચનથી ગુરૂ મહારાજ લવ્ય જીવને બોધે છે અને કહે છે કે—એકાંત અહિતકારી પરઆશા તણ સ્વાધીન એવું જ્ઞાનામૃતનું જ સેવન કરવું શ્રેયકારી છે. જ્ઞાનામૃતનું પાન કર્યો વિના પરસ્પૃહા મટવાની નથી. જ્ઞાનામૃતનું સેવન કરી જેણે પરસ્પૃહા તણ દોષી છે તેને અનુભવરસની—શાંત રસની ખરી ખુમારી બગે છે અને તે ખુમારી કદાપિ ઉતરતી નથી. જેને ખરી ખુમારી બગી છે તે જેમ સ્વાનુભવ રસની પુષ્ટિ થાય તેમ તન મન વચનનો સદુપયોગ કરે છે, તેનો કંઈ પણ દુરૂપયોગ કરતાજ નથી. છેવટ સર્વ સ્પૃહાને તણ કેવળ નિઃસ્પૃહપણે સર્વથા સ્વપર હિત કરવા ઉજમાળ રહે છે. જે ત્રિકરણ શુદ્ધિથી જગતમાત્રનું હિત કરી શકે છે, તે નખથી શીખ સુધી સ્વાનુભવ રસમાં મગ્ન રહે છે, મતલબ કે સદ્ગુરૂના હિત વચનનો આદર કરી પરસ્પૃહાને વિષવત્ લેખી જે તજે છે અને અમૃત સમાન અનુભવ જ્ઞાનનો જે અભ્યાસ કરે છે તે સર્વ વિષયવિકારને ટાળી સદૃજ સમાધિસુખને પ્રાપ્ત કરે છે. એવા તાત્વિક સુખને કોણુ ન અભિલાષ? મોક્ષાર્થી જનો તો તે અવશ્ય અભિલાષજ. ફક્ત ભવાભિનંદી જનોજ તાત્વિક સુખને તિલાંજલિ દઈ વિષયતુષ્ણનો આદર કરે છે.” શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે “જે જિન વચનામૃતનો અનાદર કરી, ભવ વિડંબનાકારી ઘોર વિષયરસને સેવે છે તેમને વારંવાર ધિક્કાર છે.”

“જે માણસો મરણોંતે પણ દિન વચન બોલતા નથી તે પણ સ્નેહરાગથી ઘેરા બની સ્ત્રીઓ પાસે બાળચેષ્ટા કરે છે.” “ઈંદ્ર પણ જેનું માન—મહત્વ ખંડી શકે નહિ તેવા માણસોને પણ સ્ત્રીઓએ પોતાના દાસ બનાવ્યા છે.” જેમ અગ્નિ પાસે સ્વભાવેજ મીણુ યોગળી બંધ છે તેમ સ્ત્રીના સંસર્ગથી—પરિચયથી માણસનું મન દ્રવી કામાતુર થઈ જાય છે. “સિંહ, સાવજ, હાથી અને સર્પોદિક અતિ ફર જીવોને સુખે જીતી શકાય છે, પરંતુ મોક્ષમાર્ગમાં વિઘ્નકારી એક કામનેજ જીતવો મુશ્કેલ છે. જેણે કામને જીત્યો તેણે સર્વ જીત્યું છે.” “જે આ દુર્લભ માનવભવ પામીને સ્વાત્મશુદ્ધિ કરવા મન વચન અને ક્રિયાનો નિઃશ્રદ્ધ નહિ કરતાં કેવળ પથેદ્રિયના વિષયસુખમાંજ નિમગ્ન રહી પોતાના આત્માને રાગદ્વેષાદિક વિકારવટે ઉલટો મલીન કરે છે તે મંદભાગી જનો પોતાનાજ ગળા ઉપર કાતર વાહે છે.” “જેથી જીવ અમૃત સમાન ધર્મને વિષવત્ ઉવેળે છે અને ત્રિપ જેવા વિષમ વિષયલોગને અમૃત જેવા લેખી આદરે છે તેથી જણાય છે કે તે અંધ બની ગયો છે અથવા તેણે ધંતુરો પીધો છે અથવા સન્નિપાતથી તેની ડાગળી ખસી ગઈ છે.” તે જ્ઞાન વિજ્ઞાન કે સુણાડંબર શા કામના કે વિષમ એવા વિષયલોગમાં રાથી

અતે નરકાગ્નિમાં જઈ પચાવું પડે ? તેથી શાસ્ત્રકારે યુક્તજ કહ્યું છે કે “ જે જીવ રંચમાત્ર વિષયસુખને માટે મનુષ્યપણું હારી જાય છે તે ભરમને માટે ગોશીર્ષ ચં-દનને બાળે છે, છાગને માટે ઐરાવળ હાથીને વેચે છે, અને કલ્પવૃક્ષને તોડી એ-રડા વાવે છે: અર્થાત્ આ અમૂલ્ય મનુષ્યભવ એવી રીતે એળે ગુમાવવાને માટે નથી. ” “ વળી જીવિતનું અસ્થિરપણું, આયુષનું પરિમિતપણું અને મોક્ષસુખનું અક્ષયપણું જાણીને વિષમ એવા વિષયલોગથી વિરમવું જ જોઈએ. ” મુમુક્ષુ જ-નોને જેવી પાંચ ઇંદ્રિયો દુર્જય છે તેવી બીજી કોઈ વસ્તુ સકલ જગતમાં દુર્જય નથી.

આ જગતમાં થયેલા એકજ વીર એવા શ્રીવીરપ્રભુએ ફરમાવ્યું છે કે—મુમુ-ક્ષુ જનોએ નિર્મળ જ્ઞાન વેરાગ્યથી મનને સ્થિર કરી પાંચે ઇંદ્રિયોને કબજે રાખવી અને જેમ જ્ઞાન વૈરાગ્યાદિક ઉત્તમ ગુણોની પુષ્ટિ થાય તેમ અનુકૂળ પ્રયત્ન સેવવો. એવા પ્રકારની પરમ હિતકારી શ્રીવીરપરમાત્માની આપેલી શિક્ષાને અનાદર કરી જે મંદભાગી જનો આપમતિથી અવળા ચાલે છે તે ક્ષણિક એવા વિષયસુખમાં મુંઝાઈ મહા વ્યથાને પામે છે, અને અમૃત સમાન જ્ઞાનાદિકતા ઉત્તમ લાભથી સદા બેનશીબ રહે છે. તેજ વાત ગ્રંથકાર જણાવે છે—

પુર:પુર: સ્ફુરત્ તૃષ્ણા, મૃગતૃષ્ણાનુકારિણ ।

ઈન્દિયાર્થેષુ ધાવન્તિ, ત્યક્ત્વા જ્ઞાનામૃતં જહા: ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ—આગળ આગળ સ્ફુરણાવમાન થતી તૃષ્ણાવડે ઝાંઝવાના જળ જેવાં વિષયસુખને માટે જડ લોકો જ્ઞાનામૃતનો અનાદર કરીને દોડધામ કરે છે. ૬

વિતેચન—જે પાંચે ઇંદ્રિયો પોતાને પૂર્વપુણ્યયોગે સાંપડી છે તેને દુ-ર્લભ માનવભવ પામીને કેવો સદુપયોગ કરવો જોઈએ, તે સમ્યક્ જ્ઞાનના અભાવે નહિ જાણનારા અને મિથ્યા મોહ (અજ્ઞાન) યોગે ઉલટો તેનો દુરુપયોગ કરનારા જડ લોકો જેમ જેમ ઉપસ્થિત થએલા ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં રતિ (પ્રીતિ) વડે પ્રવૃ-ત્તિ કરે છે, તેમ તેમ સંતોષ વળવાને બદલે વિષયતૃષ્ણા વધતીજ જાય છે. જેમ જેમ તૃષ્ણા વધતી જાય છે, તેમ તેમ મૂઢ આત્મા વિષયસુખમાં વધારે વધારે મું-ઝાઈ તે ક્ષણિક વિષયસુખ માટે અધિક પ્રયત્ન કરે છે, અને એ પ્રકારે વિષયસુખ-માંજ આસક્ત બની પોતાની બધી જીંદગી બરબાદ કરે છે; તેમ છતાં પરિણામે સં-તોષ વિના સુખ પામી શકતો નથી, અને દુ:ખ તો તેમાં ડગલે ડગલે અનુભવવાં પડે છે, તોપણ મૂઢ જીવો તે મધલાળ તજી શકતા નથી. અલ્પ માત્ર કલ્પિત સુખ ને માટે મૂઢ પ્રાણીઓ અનલ્પ સુખ હારી જાય છે. સંતોષવંતને જે સુખ સ્વાભાવિ-ક રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, તેને વિષયાંધ જીવને ગંધ સરખો પણ આવતો નથી, ત્યારે

૪૨

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

સતોપી જીવ પોતાને ચક્રવર્તી કરતાં પણ અધિક સુખી લેખે છે. તૃપ્તિ અણકમાં કહું છે કે—વિષયલોગથી અતૃપ્ત એવા ઇંદ્ર કે ઉપેન્દ્રાદિક પણ સુખી નથી. દુનિયામાં સુખી માત્ર જ્ઞાનામૃતથી તૃપ્ત અને નિરંજન કર્મકલંકથી મુક્ત થયેલા એવા મુનિજનોજ છે. “ નિરંખુદી નિરાશી નિલોભી સંતોપી સાધુ ચક્રવર્તીથી અધિક સુખી છે.” જ્ઞાનામૃતથી તે સદા સુપ્રસન્ન રહે છે. જ્ઞાનજ અભિનવ અમૃત, અભિનવ રસાયણ અને અભિનવ ઐશ્વર્ય છે. તે જે ભવ્યજનને પ્રાપ્ત થયેલ છે તેજ ખરા સૌભાગી છે. એવા અપૂર્વ જ્ઞાન વિનાના માણસો પણ સરખાજ છે. માટે અમૃત્ય માનવભવ પામીને એવું અપૂર્વ જ્ઞાન-આત્મજ્ઞાન-અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પૂરતો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આત્મજ્ઞાન આત્માનુભવી યોગિઓના અનુગ્રહથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એવા મહાત્માઓનો અનુગ્રહ યોગ્ય જીવોને થાય છે. એવી યોગ્યતા વિષયાસક્તિ વિષયવિકાર-વિષયવાસના તણ સદ્ગુણી યથાવિધિ ઉપાસના કરતાં સહેજે સંપન્ને છે. જે જનો વિષયાદિક પ્રમાદને વશ થઈ સત્ સમાગમથી વિમુખ જ રહે છે તેમને તો આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહરૂપ સંસારતુલ્યથી પશુની પેરે સ્વજીવન સમાપ્ત કરવાનું થાય છે. પશુવૃત્તિ તેમને પ્રિય લાગે છે, તેમાંજ તે રચ્યાપચ્યા રહે છે. આત્મગુણ પ્રતિ તેને લક્ષ્યજ હોતું નથી. તેથી આત્માની તાત્વિક ઉન્નતિનો માર્ગ જાણવાને કે આદરવાને તે તમા રાખતા નથી. આવા પામરજન ઉપર સદ્ગુણો અનુગ્રહ થઈ શકતો નથી. કેવળ પશુવૃત્તિવડે જીવનારા લોકો સ્વપરહિત સાધવાને કોઈ રીતે અધિકારી થઈ શકતા નથી. તેમની સર્વ શક્તિ ખોટે રસ્તેજ ખર્ચાઈ જાય છે. સદ્ગુણ પ્રાપ્તિ માટે જે મનનો, વચનનો અને ક્રયાનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ તેને જાહેરે તે તન મન અને વચનનો વિષયેદ્રિયોને પોષવાને માટે ગેરઉપયોગ કરી, વિષયજાળમાં ગુંથાઈ જઈ, કલ્પિત સુખમાં લલચાઈને સર્વ સત્સામગ્રીને કેવળ નિષ્ફળ કરી નાખે છે. પોતાનીજ નિર્જાળતાથી વિષયજાળમાં ફસાયેલા પામર પ્રાણીઓ સાચા સુખનો ગંધ પણ કયાંથી પામી શકે ? કહું છે કે “ સત્ય શ્રુત શીળ વિજ્ઞાન તપ અને વૈરાગ્ય એ સર્વ ક્ષણમાત્રમાં વિષય રૂપ વિના યોગે મુનિ પણ ગમાવી દે છે. જ્યારે મુનિમહાત્માને પણ વિષયસંગથી આટલી ખધી હાનિ થાય છે ત્યારે વિષયસુખમાંજ રચ્યાપચ્યા રહેનાર ઇંદ્ર અસ જનોતું તો કહેવુંજ શું ? ” તેથીજ શાસ્ત્રકાર જીવને વારંવાર એવીજ હિતશિક્ષા આપે છે કે “ રે મૂઢ જીવ ! સ્વમતિકલ્પિત ક્ષણિક સુખમાં લુપ્ત થઈ તું શામાટે ચંદ્રમા સમાન ઉજવલ યશને અને નિરૂપમ એવા અક્ષય સુખને હારી નાંખ છે. ” અક્ષય અનુપમ એવું મોક્ષસુખ જેથી સાધી શકાય એવી અનુકૂળ સામગ્રી પુનઃપુનઃ મળવી મુશ્કેલ છે. તેને તુચ્છ વિષયસુખની ખાતર ગમાવી દેવી એ કેવળ મતિ મૂઢતા છે. કેમકે તેવા મતિમોહથી ગમે તેટલી ઉંચી હદે ચઢેલા પુરૂષને પતિત

નવાણુ યાત્રાનો અનુભવ.

૪૩

થતાં વાર લાગતી નથી. કહું છે કે “ વિષય અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો સતો ચારિત્રના સંપૂર્ણ સત્ત્વને બાળી નાંખે છે અને સમ્યક્ત્વને પણ નષ્ટ કરી જીવને અનંત સંસારી-અનંતકાળ પર્યાંત સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણુશીળ બનાવે છે. ”

આ ભયંકર ભવચટવીમાં જીવોને એવી તો આકરી વિષયતૃષ્ણા બાળે છે કે જેથી ઐહ્યપૂર્વી સરખા સમર્થ જ્ઞાનીને પણ નરકનિગોદમાં અનંત કાળ પર્યાંત ર-જળવું પડે છે. વિષયરસમાં આસક્તિ ધારવાથી જીવોની થતી અનંતી વિડંબના બતાવી, તેવા દુરંત દુઃખદાયી વિષયથી વિરક્ત થઈ સંતોષવૃત્તિ ધારવા અને અભિનવ અમૃત સમાન જિનવાણીનું પાન કરવા આ શ્લોક વડે વ્યંગમાં ઉપદેશ આપેલો છે તે સુસ જનોએ સમજી રાખવા યોગ્ય છે.

અપૂર્ણ.

નવાણુ યાત્રાનો અનુભવ.

(અનસંધાન પૃષ્ઠ ૩૨ થી).

છરી પાળવી એમાં છ ને રી એવા બે શબ્દો છે. છ તો સંખ્યાવાચક છે પણ રી છએ પ્રકારની ક્રિયાઓમાં છેવટે આવતા રી અક્ષરનો સૂચક છે. તે છ પ્રકારની ક્રિયાને માટે સંસ્કૃત એક શ્લોક^૧ છે. તેમજ ગુજરાતી પુષ્પમાં તેના અર્થવાચક શબ્દો છે. સર્વે વાંચનારાઓને ઉપયોગી થવા માટે ગુજરાતી વાક્યો આ નીચે બતાવવામાં આવ્યાં છે.

૧ એકલ આહારી—દરરોજ એકાસણું કરવું.

૨ સચિત્ત પરિહારી—સચિત્તનો સર્વથા ત્યાગ કરવો.

૩ ગુરૂ સાથે પદચારી—ગુરૂ મહારાજની સાથે પગે ચાલવું.

૪ ભોંય સંથારી—ભૂમિએ સુવું, દોલીઆપર ન સુવું.

૫ બ્રહ્મચારી—કાયાએ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

૬ આવચક હોયવારી—બે ટંક પ્રતિક્રમણ કરવું (રાઈ દેવસી).

ખીજી રીતે પણ આ છરી ગણાયેલી છે. તેમાં બે ટંક પ્રતિક્રમણને સ્થાનકે સમકિતધારી એ છટ્ટો રી કહેલી છે. તેની વ્યાખ્યામાં સમકિત પાળે, ત્રિકાળ પૂજા કરે, બે ટંક પ્રતિક્રમણ કરે ને પચ્ચખ્યાણુ કરે, એમ જણાયેલું છે. આ છરીમાં એકલઆહારી એટલે એકાસણું કરનારને સચિત્તનો ત્યાગ તો હોયજ છે, તેથી તેને જુદી પાડવાનો

एकाहारी जूमिसंस्तारकारी, पदचर्याचारी शुद्धसम्यक्त्वधारी ।

यात्राकाक्षे सर्वसचित्तहारी, पुन्यात्मा स्याद् ब्रह्मचारी विवेकी ॥ १ ॥

૬૬

બૈન ધર્મ પ્રકાશ.

હેતુ શી ? એમ સવાલ થાય તો તેનાં જુલાસો એ છે કે-એકલ આહારી શબ્દે એ-કાસાનું કરવું એવા નિર્ણયને બદલે એક વખતજ જમવું એમ હોય તો એ બે રીતુદી પડી શકે છે. ભૂમિસંધારીમાં બનતાં સુધી પોસહનો જેમ સંધારો કરવો ઉચિત છે. કારણકે એ રીતી વ્યાખ્યામાં 'ભૂમિએ સુએ અને પોરિત્તી ભણાવે' એમ કહેલ છે. શુરૂ સાથે પાદચારીમાં પગે ચાલવું તે ઉધાટે પગે ચાલવાનું સમજવું. અણબુટકે કંતાનનાં મોળાં વાપરવા પડે તો તુદી વાત છે પણ પગરખાં પહેરવાં તે તો તદ્દન વર્જ્યજ છે. કારણ કે તેથી જીવયતના પળી સકતી નથી. બાકીની રીતો તાત્પર્ય સમજી શકાય તેવા છે.

આવી રીતે છ રી પાળીને સિદ્ધાચળ તીર્થે આવ્યા પછી પણ દરેક યાત્રા કરનારે-નવાણુ યાત્રા કરનારે તો અવશ્ય છરી પાળવાની છે. તેમાં શુરૂ સાથે પદચારીને બદલે એકલા પાદચારી સમજવું, એટલે પગે ચાલીને યાત્રા કરવી. પછી બીજી રી તો સહજે સમજી શકાય તે પાળવાની. ઇચ્છાવાળાથી પાળી શકાય તેવી છે, તેમજ તે પાળવાની જરૂર પણ છે.

એ પ્રમાણે છ રી પાળીને નવાણુ યાત્રા કરનારે તે ઉપરાંત બીજાં શું શું દરરોજ કરવું અને નવાણુ યાત્રામાં સમુદાયે શું કરવું તે આ નીચે અતાવવામાં આવે છે—

- ૧ દરરોજ પ્રાતઃકાળે જીવયતના અરાબર ઘર્ષ શકે તેવે વખતે યાત્રા કરવા જવું અને તીર્થરાજને બેટવા. (મુખ્ય વૃત્તિએ ચાલીનેજ યાત્રા કરવી યોગ્ય છે.)
- ૨ દરરોજ પરમાત્માની અષ્ટપ્રકારી પૂજા પોતાની શક્તિ અનુસાર ઉત્તમ ઉત્તમ દ્રવ્યોવડે કરવી.
- ૩ પાંચ સ્થાનકે અવશ્ય ચૈત્યવંદન કરવાં. (તળાટીએ ગિરિરાજની સામા, પ્રથમ દેરાસર શ્રી શાંતિનાથજીનું આવતું હોવાથી ત્યાં, સાયણુના વૃક્ષનીચે ભગવંતની પાદુકા છે ત્યાં, શ્રી પુંડરિક ગણધર સામે અને તીર્થાધિરાજ શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્માની સમીપે.)
- ૪ ગિરિરાજના ગુણ સંભારી નવ ખમાસમણ દેવાં.
- ૫ ગિરિરાજની આરાધના નિમિત્તે નવ લોગસ્સનો કાલિસંગ્ય કરવો.
- ૬ અગ્રપૂજાને અવસરે નવ સ્વસ્તિક કરી નવ કળા તે નવ નૈવેદ્ય ધરવાં.
- ૭ સૂળનાયકજીના ચૈત્યની દરતી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવી.
- ૮ લાખ નવકરનો હદ દિવસમાં બેપ પૂરો કરવા માટે દરરોજ દશ નવકારવાળી બાધા ખારાની (ખારા દીડ નવકાર ગણવા રૂપ) ગણવી.

નવાણુ યાત્રાનો અનુભવ.

૪૫

૯ સચિત્તત્યાગ, એકાસણું, બ્રહ્મચર્ય, ભૂમિશયન અને બેટક પ્રતિક્રમણ એ પૂર્વે છ રીં માં બતાવ્યા પ્રમાણે યથાશક્તિ કરવું.

૧૦ આ તીર્થનાં નવાણુ નામો પૈકી એકેક નામની એક છુટી નવકારવાળી દરરોજ ગણવી. તેમાં તેના નામની સાથે ગિરિવરાય નમઃ એટલા અક્ષરો ઉમેરવા. નવાણુ યાત્રા પૂરી થતાં સુધીમાં શુ' શુ' કરવું તે નીચે પ્રમાણે—

૧ એક લાખ નવકાર ગણવા.

૨ પાંચ સ્નાન લણાવવા. (તેના સ્થાન ઉપર ચૈત્યવંદન કરવાના સ્થાન બતાવ્યા છે તેજ યોગ્ય જણાય છે.)

૩ એકવાર વિશેષ ભક્તિ નિમિત્તે નવાણુ પ્રકારી પૂજા ઉત્તમ ઉત્તમ દ્રવ્યો વિશેષે મેળાવીને લણાવવી. તે પ્રસંગે નવાણુ સ્વસ્તિક તથા નવાણુ દીપક કરવા, અથવા નવાણુ દીવેટનો એક દીવો કરવો.

૪ મૂળનાયકજી મહારાજની શક્તિના પ્રમાણમાં શ્રેષ્ઠ રીતે આંગી રચાવવી, રોશની કરાવવી, ગીતગાન કરાવવું, વાજાંત્રો વજાવવાં.

૫ શક્તિ હોય તો સ્થયાત્રા કઢાવવી.

૬ મૂળ નાયકજીના ચૈત્ય ફરતી એક સાથે ૯૯ પ્રદક્ષિણા દેવી તથા ૧૦૮ ખમાસમણ દેવા.

૭ એ ગિરિરાજપર ચડવાના બેટલા માર્ગ છે તે તમામ માર્ગો જેને પાગો કહેવામાં આવે છે તે ફરસવી. હાલમાં પાલીતાણાની ચાલુ પાગ ઉપરાંત ઘેટીની પાગ, રોહિશાળાનો પાગ અને શત્રુંજયા નદીની પાગ એ ત્રણ પાગ ગણવામાં આવે છે. (ઉપરાંત એક ગણધોળની પાગ પણ છે). શત્રુંજયાની પાગે ચડતાં શત્રુંજયામાંથી પાણી ગળીને લેવું અને તેનાવડે સ્નાન કરી ત્યાં પગલાં છે ત્યાં પૂજા કરી શત્રુંજયાનું જળ લઈને ચડવું અને તેનાવડે ઉપર મૂળનાયકજીની પંખાણ કરવી.

૮ દોઢ ગાઉની, છગાઉનો અને બાર ગાઉની પ્રદક્ષિણા પગે ચાલીને દેવી. તેમાં દોઢ ગાઉની નવ ટુંક ફરતો જે સમગ્ર ગઢ છે તેની ફરતી ફરવાની છે, છગાઉની પ્રદક્ષિણામાં ભગવંતના સ્નાત્રજળની ભૂમિ જેને ઉલખાળેડ કહે છે તે, અજિતનાથ ને શાંતિનાથજીના ચતુર્માસની ભૂમિ, ચિદ્વણ મુનિએ પ્રકટ કરેલા ચિદ્વણ સરોવરવાળી ભૂમિ અને શાંત્ર પ્રદુમ્નનો નિર્વાણ ભૂમિ (ભાડવાનો ડુંગર) એટલાની ફરસના થાય છે. બાર ગાઉની પ્રદક્ષિણામાં કદંબગિરિ ને હસ્તગિરિનો યા-

પ્રાને લાલ મળે છે. (કેટલાએક બિદુષુ તલાવડીથી સિદ્ધ વડ પરભાર્યા જવાના રસ્તાવાળી યજ્ઞ ગાઉની પ્રદક્ષિણા પણ કરવાનું કહે છે.)

૯ એક વાર ડુંગરપૂજા કરવી. આ ડુંગરપૂજા કરવાના હેતુ નવાણુ યાત્રા દરમ્યાન જે કાંઈ આશાતના થઈ હોય તેના નિવારણાર્થે, ગિરિરાજ પણ પૂજનિક હોવાથી તેની પૂજા કરવા અર્થે તેમજ તળાટીથી માંડીને રામપોળ પર્યંત માર્ગમાં જુદી જુદી દેરીઓમાં જે જે તીર્થકરોના અને મુનિરાજનાં પગલાં છે તેમજ કાઉસગ્ગ મુદ્રાએ પ્રતિમાઓ છે તેની પણ એકવાર પૂજા કરવી—એ જણાય છે. આ પ્રસંગે નારદ, અયમત્તા, દ્રાવિડ ને વાલિખિદ્ય એ ચાર; રામ, ભરત, શુક, સેલગ ને થાવચ્યાપુત્ર એ પાંચ; જાળી, મયાળી ને ઉવયાળી એ ત્રણ; તથા દેવડીજીના છ પુત્ર એમની આંગી પૂજા કરવાનું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે.

૧૦ નવાણુ યાત્રા કરનાર પ્રાયે એકવાર ભવપૂજા કરે છે. તેની અંદર નવ દિવસ સુધી દરરોજ ૩૧૩ પ્રતિમાજી ને તેર તેર તિલક કરે છે એટલે દરરોજ ૪૦૦૦ તિલક કરી, નવ દિવસે ૩૬૦૦૦ તિલક કરી તેની પૂર્ણતા માને છે. આની અંદર સુમારે ૨૮૦૦ પ્રતિમાજીની પૂજા થાય છે. સિદ્ધાચળ ઉપરના નવેતુંકનાં તમામ જિંબની પૂજા કરવામાં વધારે દિવસો થાય તેવું છે. કારણ કે એકંદર ધાતુના અને આરસના મળીને નાના મોટા (સહસ્રકૃત સુધાંત) સુમારે વીશ હજાર જિંબ છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ૩૬૦૦૦ તિલક કરવામાં સો વર્ષના આયુષ્યના તેટલા દિવસ થતા હોવાથી એકેક દિવસનું એક તિલક—એવી ગણના કરેલી સમજવામાં આવે છે. આ પ્રમાણેની ભવપૂજા કેટલીક વાર કોઈ યાત્રાળુ આગેવાન થઈને કરાવે છે તે વખતે જેટલા કરનાર થાય તેને તે ધણી નવ દિવસ સુધી એકાસણા કરાવે છે, પૂજા ભણાવે છે અને ચાર ચાર હજાર સ્વસ્તિક દરરોજ કરી તેનાપર બદામ તથા પતાસું વિગેરે કૃષ્ણ નૈવેદ્ય મુકે છે. છેલ્લે દિવસે ૩૬૦૦૦ કળીના એક લાડવો મુકે છે ને વિશેષ ભક્તિ કરે છે; બાકી કેશર ફૂલ તો દરેક ભવપૂજા કરનારા પોતે લાવે છે.

૧૧ સાત છકુ અને એ અકુમની તપસ્યા કરવી. (આ તપસ્યા કરવાની શક્તિવાળા માટે તે સંબંધી વિધિ તથા તે દિવસોમાં ગણવાનું ગુણુ આ લેખમાંજ જુદું ખતાવવામાં આવેલ છે.)

૧૨ ચોવિહારો છકુ કરીને સાત યાત્રાઓ કરવો. ચોવિહાર ઉપવાસ કરીને ત્રણ યાત્રા કરવી અને આયળિલ કરીને એ યાત્રા કરવી. આમાં ચોવિહારો છકુ કરીને સાત યાત્રા કરવા સંબંધી તો શત્રુજય લઘુ કલ્પમાં એક ગાથા છે તે આ પ્રમાણે—

નવાણુ યાત્રાનો અનુભવ.

૪૭

ઝટ્ટેણં જત્તેણં, ઔપાણેણં તુ સત્તજ્જાદં ॥

જો કુણ્ણ સેત્તુંજે, તદ્દય જંવે લહ્હ સો મુક્કં ॥ ૧૮ ॥

“જે માણસ પાણી વિનાનો છઠ્ઠુ કરીને શત્રુજયની સાત યાત્રા કરે છે તે ત્રીજે સવે મોક્ષસુખને પામે છે.”

૧૩ મુખાવાદ ન બોલવું ને અદત્તાદાન ન લેવું (ચોરી ન કરવી) આ દરરોજની કરણી સમજવી.

૧૪ યથાશક્તિ સ્વામીવચ્છળ કરવું. વિશેષ ન અને તો નવાણુ યાત્રા કરનારા સહ-યાત્રીની ભક્તિ કરવી. તળાટીએ યાત્રા કરીને આવનારા સ્વામીભાઈઓની યથાશક્તિ ભક્તિ કરવી.

૧૫ મુનિ મહારાજને અવશ્ય દાન આપવું. આ કરણી પણ દરરોજની છે.

૧૬ અનુકંપા દાન દેવું. ગરીબ સ્થિતિના સ્વામીભાઈઓને યથાશક્તિ ઉપદ્રંભ દેવું, પરમાર્થ પ્રાપ્તિના સાધનભૂત જેને ખાતાંઓ આલતાં હોય તેમાં યથાશક્તિ સહાય દેવી.

૧૭ ધ્વજ, પતાકા, ચામર, છત્ર, કળશ ને યાગ-એટલી વસ્તુઓ મુકવી; તે ઉપરાંત શક્તિ હોય તો રથ પણ મુકવો.

આ નવાણુ યાત્રા ખાસ અગવડનું કારણ ન હોય તો નવાણુ દિવસોએ કરવી તેજ ઘટમાન છે. કારણ કે તેમ કરવાથી તેની સંપૂર્ણ વિધિ જળવાય છે, અને ભક્તિ કરવાનો અવકાશ પૂરતો મળી શકે છે. એક દિવસે એકથી વધારે યાત્રા કરવાથી વિધિમાં સંકેત કરવો પડે છે, ભક્તિમાં અવકાશ ઓછો રહે છે, ઉતાવળું આલવું પડવાથી અથવા ભૂમિ બરાબર ન દેખાય તેવે વખતે યાત્રા કરવા જવાથી જીવંતના બરાબર પળાતી નથી. વખતપર શ્રમિતપણું થઈ જવાથી ચાલીને યાત્રા કરવાના પ્રણામ ભગ્ન થઈ હોળીમાં બેસવાના પ્રણામ થઈ જાય છે. ઉપરાંત ૬૬ દિવસ પર્વત દેવાનું સુપાત્રાદાન, પાળવાનું બ્રહ્મચર્ય, કરવાનો તપ, અને અવશ્ય કરવા શ્રેષ્ઠ જે ટકના પ્રતિક્રમણ તેમાં ખામી આવે છે. તીર્થરાજની દ્રશના, ઉત્તમ મુનિરાજના દર્શન અને સત્સંગનો લાભ પણ ઓછા દિવસોના પ્રમાણમાં ઓછો પ્રાપ્ત થાય છે. માટે પૂરતો અવકાશ મેળવીનેજ યાત્રાનો લાભ લેવાનો વિચાર રાખવો શ્રેષ્ઠ છે.

વળી આ ઉત્તમ તીર્થે યાત્રા કરવા આવનારે જેમ અને તેમ વિષય કથાયની મંદતા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. અહીં સાઈ સાઈ ખાવાની લાલસા-વાંચના ન રાખવી, પરસ્પરી સાચું વિકારદૃષ્ટિએ જોવું પણ નહીં, શરીરની સુઝા વિશેષે ન કરવી, ગી-

૪૮

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

તગાન માત્ર પરમાત્માનું જ કરવું, કોઈના પર ક્રોધ કરવો નહીં, કોઈ વિનાશ કરે કે નુકશાન કરે તો તેના ઉપર પણ સમતા રાખવી, કોઈ પ્રકારનું અભિમાન કરવું નહીં, સરલતાને સ્વાગત કરી કાંઈ કે માયાને તણ દેવી, લોભ માત્ર યાત્રાના કે પરમાત્માની ભક્તિનો જ કરવો; ધીર ન કરવો, કોઈની સાથે કલેશ કંકાસ ન કરવો, શુભીને એકંતે તણ થવું; તેની ભક્તિ કરવાનો સમય મેળવવો, અને નિરંતર આત્માની શુદ્ધિ વિશેષ ધ્યાય તેમ કરવું.

આ તીર્થની આશાતના ળીલકુલ કરવી નહીં, કારણ કે અન્ય સ્થાને કરેલા પાપનું નિવારણ તો આ તીર્થે આવવાથી થઈ શકે છે, પણ આ તીર્થે જો કોઈ પ્રકારનું પાપ બાંધ્યું તો તેનાથી છુટકારો થવા માટે કોઈ પણ સ્થાન મળી શકે તેમ નથી. એટલે તેના વિપાક બહુ કડવા લોગવવા પડે છે. માટે આશાતના વર્ણને શુદ્ધ અંતઃકરણથી વિધિ પૂર્વક-દ્વંધ, શૂન્ય, અવિધિ અને અતિપ્રવૃત્તિ એ ચારે દોષ ટાળીને તીર્થયાત્રા ને પરમાત્માની ભક્તિ કરવી, જેથી આ ભવમાં ને પરભવમાં અનેક પ્રકારના લાલની પ્રાપ્તિ થાય.

આ તીર્થના એક હુબર નામ હોવાનું પંડિત શ્રીવીરવિજયજી કહે છે, પરંતુ તે કોઈ ગ્રંથમાં વાંચવામાં આવ્યાં નથી. તેમજ તેની ૧૦૮ ટુંક છે એટલે કે બુદ્ધા બુદ્ધા નામવાળા શિખરો કે પર્વતો છે પરંતુ તે ૧૦૮ નામ પણ એક સાથે લખેલા કોઈ જગ્યાએથી લખ્ય થઈ શક્યા નથી. અન્ય વિદ્વાનો ૧૦૮ નામો તેમના વાંચવામાં આવ્યા હોય તો તે લખી મોકલવા કૃપા કરશે એટલે અમે પ્રસિદ્ધ કરશું. શ્રી શત્રુજ્ય મહાત્મ્યમાં લખે છે કે શ્રી સુધર્માગણુધરેર ચેલા મહાકરપત્રમ્માંથી એ નામો જાણી લેવાં (બુએ પૃષ્ઠ ૨૧).

શ્રીવીરવિજયજીકૃત નવાણુ પ્રકારી પૂજામાં આ તીર્થનાં ૯૯ નામો આપવામાં આવ્યાં છે તે આ નીચે જણાવ્યાં છે, પરંતુ તે બધાં બુદ્ધી બુદ્ધી ટુંકોનાં નામ નથી, તેમાં કેટલાંક તો ગુણનિષ્પન્ન નામો મૂળ પર્વતનાં જ હોય એમ જણાય છે. તેમાંનાં કેટલાંક નામોના હેતુ જાણવામાં આવ્યા તે પણ તેની નીચે જણાવ્યા છે. બાકીનાં નામોના હેતુ પણ જેમના સમજવામાં આવે તે જણાવશે તો પ્રકટ કરશું.

પ્રથમ ૧૦૮ ટુંકો પૈકી મોટી ટુંકો ૨૧ કહેલી છે, તેનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે-
૧ વિમળગિરિ, ૨ સુકિતનિલય, ૩ શત્રુજ્ય, ૪ સિદ્ધશેત્ર, ૫ પુરંદરિક-ગિરિ, ૬ સિદ્ધશેખર, ૭ સિદ્ધગિરિ, ૮ સિદ્ધરાજ, ૯ બાહુબલી, ૧૦ મરૂદેવ ૧૧ ભગીરથ, ૧૨ સહસ્રપત્ર, ૧૩ શતપત્ર, ૧૪ અષ્ટોત્તરશતકુટ, ૧૫ નગાધિરાજ, ૧૬ સહસ્રકમળ, ૧૭ ઠંક, ૧૮ કોટિનિવાસ, ૧૯ લોહિત્ય, ૨૦ તાળ-

નવાણુ યાત્રાનો અનુભવ.

૪૯

ધ્વજ, ૨૧ કદંબગિરિ. આ એકવીશ નામો વિદ્યાપ્રવાહ પૂર્વમાંથી ઉદ્ભવેલા શત્રુ-
જ્ય મહાતીર્થકલ્પમાં છે તે ૨૧ નામો પૈકી કેટલાક તો બુદ્ધા બુદ્ધા શિખરનાં નામો
હશે. બાકી પ્રથમના આઠ અને બીજા પણ એકજ શિખરના શુષ્ણનિધન નામો
જણાય છે.

શ્રી શત્રુજ્ય મહાત્મ્યમાં ૨૧ નામ કહેલાં છે (બુદ્ધો ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૨૧-૨૨)
તેમાં આમાંના ૧-૨-૫-૬-૭-૧૬-૧૮ વાળાં નામો નથી અને રૈવતગિરિ, સુતી-
ર્થરાજ, કપર્દી, સહસ્રાખ્ય, પુણ્યરાશિ, સુરપ્રિય ને કામદાથી એ નામો છે. આ સાત
નામો પૈકી ત્રણ નામ ૯૯ માં છે અને ૪ નામ સહજ રૂપાંતરવાળાં છે તે નંબર
સાથે નીચે નોટમાં બતાવ્યાં છે. *

આ ૨૧ નામો પૈકી ઢંકાદિ પાંચ ટુંકો સંભવન હોવાનું શ્રીવીરવિજયજી કહે
છે, તેનું કારણ સદરહુ કલ્પમાં “ ઢંકાદિ પાંચ શિખરોમાં દેવાધિષ્ઠિત રત્નની ખા-
ણો, શુક્રાઓ, આયધિઓ અને રસકુપિકાઓ વિદ્યમાન છે.” એમ કહ્યું છે તેજ
હશે એમ જણાય છે. વળી આ ૨૧ નામો સુર, નર અને મુનિઓએ મળીને સ્થાપન
કરેલાં છે એમ પણ તેજ કલ્પમાં કહેલું છે. ઢંકાદિ પાંચ નામો પૈકી તાળધ્વજ અને
કદંબગિરિજા હાલ પ્રસિદ્ધિમાં છે, બાકીના ત્રણ શિખરોની ઓળખાણ પડી શકતી
નથી. કદંબ ગણધર કોડ મુનિઓની સાથે સિદ્ધિપદને પામેલા હોવાથી કોડિનિવાસ
નામનું શિખર કે જ્યાં તે કોડ મુનિઓ સિદ્ધિપદને પામ્યા હશે તે કદંબગિરિને
લગતુંજ હોવાનું સંભવે છે.

નવાણુ પ્રકારી પૂજામાં અને તે ઉપરથી અન્યત્ર પણ ૯૯ નામો જે બતાવવામાં
આવ્યાં છે તે આ પ્રમાણે છે—

૧ શત્રુજ્ય(૩)	૨ બાહુબલી(૬)	૩ મરૂદેવી(૧૦)	૪ પુંડરિકગિરિ(૫)
૫ રૈવતગિરિ	૬ વિમળાચળ (વિમળાદ્રી) (૧)	૭ સિદ્ધરાજ(૮)	
૮ ભગિરથ(૧૧)	૯ સિદ્ધશેત્ર(૪)	૧૦ સહસ્વકમળ(૧૬)	૧૧ મુકિતનિલય(૨)
૧૨ સિદ્ધાચળ(૭)	૧૩ શતકુટ	૧૪ ઢંક(૧૭)	૧૫ કદંબ(૨૦)
૧૬ કોડિનિવાસ(૧૮)	૧૭ લોહિત્ય(૧૬)	૧૮ તાલધ્વજ(૨૧)	૧૯ પુણ્યરાશિ
૨૦ મહાબળગિરિ	૨૧ દઢશકિત	૨૨ શતપત્ર(૧૩)	૨૩ વિજયાનંદ
૨૪ ભદ્રંકર	૨૫ મહાપિંડ	૨૬ સુગિરિ(સુરશૈલ)	૨૭ મહાગિરિ(મહાચળ)
૨૮ મહાનંદ	૨૯ કર્મસૂત્રણ	૩૦ કૈલાસ	૩૧ પુષ્પદંત

❖ ૫ મું રૈવતગિરિ છે. ૭૨ મું મુર્તિજીવન તે રાજરાજેશ્વર સંભવે છે. ૮૭ મું કપર્દિવાસ
છે. ૧૦ મું સહસ્ત્રાખ્ય ને સહસ્વકમળ એક હોય તો તે ૨૧ માં પણ છે. ૧૯ મું પુણ્યરાશિ છે.
૭૬ મું સુરકાંત તે સુરપ્રિય જણાય છે. ૯૫ મું કમુકકામ તે કામદાથી જણાય છે.

૫૦

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

૩૨ જયંત	૩૩ આનંદ	૩૪ શ્રીપદ	૩૫ હુરતગિરિ
૩૬ શાશ્વતગિરિ	૩૭ ભવ્યગિરિ	૩૮ સિદ્ધશેખર(૬)૩૯ મહાજસ.	
૪૦ માલ્યવંત	૪૧ પૃથ્વીપિઠ	૪૨ હુઃખહર	૪૩ મુક્તિરાજ
૪૪ મણિકંત	૪૫ મંડુમહીધર	૪૬ કંચનગિરિ	૪૭ આનંદધર
૪૮ પુણ્યકંદ	૪૯ જ્યાનંદ	૫૦ પાતાળમૂળ	૫૧ વિલાસ
૫૨ વિશાળ	૫૩ જગતાર	૫૪ અકલંક	૫૫ અકર્મક
૫૬ મહાતીર્થ	૫૭ હેમગિરિ	૫૮ અનંતશકિત	૫૯ પુરુષોત્તમ
૬૦ પર્વતરાજ(૧૫)૬૧ જ્યોતિર્ણ		૬૨ વિલાસભદ્ર	૬૩ સુભદ્ર
૬૪ અજરામર	૬૫ ક્ષેમંકર	૬૬ અમરકેત	૬૭ શુણ્કંદ
૬૮ સહસ્રપત્ર(૧૨)૬૯ શિવંકર		૭૦ કર્મક્ષય	૭૧ તમોકંદ
૭૨ રાજરાજેશ્વર	૭૩ ભવતારણ	૭૪ ગજચંદ્ર	૭૫ મહોદય
૭૬ સુરકાંત(સુરપ્રિય)૭૭ અચળ		૭૮ અભિનંદ	૭૯ સુમતિ
૮૦ શ્રેષ્ઠ	૮૧ અભયકંદ	૮૨ ઉત્તમગિરિ	૮૩ મહાપદ્મ
૮૪ વિશ્વાનંદ	૮૫ વિજયભદ્ર	૮૬ ઈંદ્રપ્રકાશ	૮૭ કપર્દીવાસ
૮૮ મુક્તિનિકેતન	૮૯ કેવળદાયક	૯૦ ચર્ચગિરિ	૯૧ અષ્ટોત્તરશતદ્રુટ(૧૪)
૯૨ સૌંદર્ય	૯૩ યશોધર	૯૪ પ્રીતિમંડળ	૯૫ કામુકામ(કામદાયી)
૯૬ સહજાનંદ	૯૭ મહેન્દ્રધ્વજ	૯૮ સર્વાર્થસિદ્ધ	૯૯ પ્રીયંકર

પ્રથમનાં ૨૧ નામો આની અંદર આવી જાય છે. (પ્રથમનાં ૧૮ પૈકી ૫ માં ને ૧૩ માં શિવાયના ૧૬ અને ૨૨-૩૮-૬૦-૬૮-૬૧ એ પાંચ મળીને ૨૧)

આ નામો પૈકી જે જે નામોના કારણે બ્રાહ્મણમાં આવ્યા છે. તે નીચે પ્રમાણે

૧ શુકરાજના દ્રવ્ય ને ભાવ શત્રુઓનો વિનાશ (જય) થવાથી શત્રુજય.

૨ બાહુબલિ નામના મુનિ એક હજાર ને આડ મુનિરાજની સાથે મોક્ષે જવાથી બાહુબલિ. શત્રુજય મહાત્મ્યમાં બાહુબલિનાજ એક હજાર ને આડ પુત્રો મિલિ ગયાનું કહ્યું છે.

૩ મરૂદેવી માતાનું ચૈત્ય કરાવી તેમાં હસ્તી ઉપર બેઠેલા મરૂદેવી માતાની તે રૂપી મૂર્તિ પધરાવવાથી મરૂદેવી. એનો મહિમા મહા શુદ્ધિ ૧૫ મે કરવાનો શત્રુજય મહાત્મ્યમાં ઉલ્લેખ છે.

૬૦ પવતેર—તમાચરાજ. ૭૨ સુતથેરાજ. ૮૮ મુક્તિ ગેદ.

હી શત્રુજય મહાત્મ્યમાં અન્નગિરિ, નાગિરિ, ક્રેયપદ, પ્રભોપદ, સર્વકામદ, પ્રીતિમંડળ, મંડન, સદરામ્ય, તાપસગિરિ, રવગિરિ, ઉગરાસુગિરિ, રવગિરિ, ઉદયગિરિ, અર્ધદગિરિ વિગેરે બીજાં નામો પણ જણાય છે.

૪ પુંડરિકગણધર પાંચ કોડ મુનિ સાથે ચૈત્રી પુનમે એ તીર્થે સિદ્ધિપદ પામેલા હોવાથી પુંડરિકગિરિ.

૫ રૈવતાચાળ-ઉજ્જયંત અને ગિરનાર એ ત્રણ નામવાળું ગિરનાર નામથી પ્રસિદ્ધ તીર્થ છે, તે આ પૂર્વતનીજ પાંચમી ટુંક હોવાથી રૈવતગિરિ.

૬ ભગિરથજે સગર ચક્રીને પાંચ હોતો તે અષ્ટાપદ તીર્થ તરફનો ઉપદ્રવ નિવારી સગર ચક્રીને આ તીર્થે આવીને મળ્યો તેથી, તેમજ તેણે કદેલી ગિરિરાજની ભક્તિથી ભગિરથ.

૭ ગદ્ય ચોવીશીના ૨૪ મા તીર્થકર 'સ'પ્રતિના ગણધર કદંબ નામે આ તીર્થે સિદ્ધિપદ પામેલા હોવાથી કદંબગિરિ (બુએ પૃષ્ઠ ૨૦૦)

૮ કદંબ ગણધર સાથે એક કોડ મુનિ સિદ્ધિપદ પામેલા હોવાથી તે શિખરને અનુસરીને કોડિનિવાસ.

૯ તાળધ્વજ નામના યક્ષતું નિવાસસ્થાન હોવાથી તાળધ્વજ. હાલ એ ટુંક તળાવ શહેરની પાસે વિદ્યમાન છે.

૧૦ ભરતરાજના હરિત વિગેરે આ તીર્થના મહિમાથી સ્વર્ગે ગયા, તેમના ચૈત્ય ભરત ચક્રીએ એક શિખરપર કરાવવાથી હસ્તગિરિ અથવા હસ્તસેનગિરિ. (બુએ પૃષ્ઠ ૨૦૧)

૧૧ ભરત ચક્રીએ પ્રથમ ઉદ્ધાર વખતે ભરાવેલા રત્નમય જિંબ સગરચક્રીએ પશ્ચિમ દિશામાં રહેલી સુવર્ણ શુક્ષ્મામાં પધરાવ્યા તેથી કંચનગિરિ.

૧૨ કપર્દિયક્ષ એ તીર્થને અધિષ્ઠાયક થનાર હોવાથી ભરતચક્રીએ એક શિખર પર તેની સ્થાપના કરી તેથી કપર્દિવાસ.

૧૩ નમિ વિદ્યાધરની ચર્ચા વિગેરે ૬૪ પુત્રીઓ એ ગિરિપર સિદ્ધિપદને પામી તેથી ચર્ચગિરિ. (શ્રી વીરવિજયજી નવાણુ પ્રકારી પૂજામાં એ ભાવ લાવ્યા છે, અને શત્રુજય મહાત્મ્યમાં ચૈત્ર વદિ ૧૪ શે તે સ્વર્ગે ગઈ એમ કહ્યું છે. (બુએ પૃષ્ઠ ૨૦૨)

૧૪ આ ગિરિના ૧૦૮ મુખ્ય શિખરો હોવાથી અષ્ટોત્તરશતકૂટ.

આ શિવાય બીજાં નામે શુણિષ્પત્ર જણાય છે, તેનાં ખાસ કારણો જાણવામાં આવ્યાં નથી.

આ તીર્થે કયા કયા મુનિરાજ વિગેરે કેટલા પરિવાર સાથે સિદ્ધિપદને પામ્યા તે શત્રુજય લઘુકલ્પમાં તથા બીજા કલ્પમાં કહેલ હોવાથી તેમજ નવાણુ પ્રકારી પૂજામાં પણ એમાંની કેટલીક સંખ્યા બતાવેલી હોવાથી તે અહીં વિસ્તારથી લખવામાં આવ્યું નથી. તોપણ તેની ટુંક નોંધ આગળ કરવામાં આવી છે. શત્રુજય મહાત્મ્યમાં પણ જુદે જુદે સ્થળે એની સંખ્યા વિગેરે આપવામાં આવ્યું છે, તે ખાસ વાંચવા લાયક છે.

૧ અન્યત્ર બીજા તીર્થકર નિર્વાણીના ગણધર એમ કહેયું છે.

૫૨

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

શ્રી ચિદાનંદજીવિત પ્રશોત્તર રત્નમાળા.

પ્રસ્તાવના.

- ચિદાનંદ પદકજ નમી, ચિદાનંદ સુખહુવા;
ચિદાનંદ સુખમાં સદા, મગન કરે તતખેવ. ૧.
- ચિદાનંદ પ્રભુની ચક્રના, કેવળ મિજ અનપાય;
બાણે કેવળ અનુભવી, કિણથી કહી ન જાય. ૨.
- ચિદાનંદ પ્રભુની કૃતિ, અર્થ ગભીર અપાર;
મંદમતિ હું તેહનો, પાર ન લાહું નિરવાર. ૩.
- તો પણ મુજથી મંદમતિ, તેહ તણે હિતકાજ;
તેમજ સ્વહિત કારણે, ચિદાનંદ મહારાજ. ૪.
- કૃતિ તેહની નિરખી, ઉત્તરમાળ ઉદાર;
તે વિવરણ કરવા ભણી, આત્મ થયો ઉજમાળ. ૫.
- શુદ્ધિવિકળ પણ ભક્તિવશ, બોલું સુખકર બોલ;
કાહું બોલે બાળ જે, કુણુ આવે તસ તોલ. ૬.

શ્રી કપૂરચંદજી અપરનામ શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ આ વીશમી સદીમાંજ વિદ્યમાન હતા, એમ તેમની અનેક કૃતિઓથી જણાય છે. આનંદધનજી મહારાજની પેરે તેઓશ્રી પણ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના રસિક અને અધ્યાત્મતત્ત્વમાં નિપુણ હતા, એ વાતની તેમની કૃતિઓ સારી રીતે સાક્ષી ભરે છે. તેમણે બનાવેલી કૃતિઓમાં ચિદાનંદ બહેતેરી, સ્વરોહય, પુદ્ગળ ગીતા, છૂટક સવૈયા તેમજ આ પ્રશ્નોત્તરમાળા સુખ્ય છે. તેમની બધી કાવ્યરચના સરલ અને અર્થગંભીર જણાય છે. દરેક કૃતિમાં કાવ્યચમત્કૃતિ સાથે અર્થગૌરવ અપૂર્વ હોવાથી તેમની સકળ કૃતિ હૃદયંગમ છે. તેમના પ્રત્યેક પદ્યમાં અધ્યાત્મ માર્ગનો ઉપદેશ સમાયેલો છે. તેઓશ્રી અષ્ટાંગ યોગના સારા અભ્યાસી હતા, તેથી તેમનામાં ઉત્તમ પ્રકારનું યોગબળ હતું; તેમજ કોઈ અજબ પ્રકારની શક્તિ-સિદ્ધિ વિદ્યમાન હતી, એમ સંભળાય છે. તેઓ તીર્થપ્રદેશમાં વિશેષે વાસ કરતા હોય એમ અનુમાન થાય છે. શત્રુંજય અને ગિરનારમાં તો અમુક ગુફા કે સ્થાન તેમના પવિત્ર નામથી ઓળખાય પણ છે. શ્રી સમેતશિખરજી ઉપર તેમનો દેહાંત થયો છે, એવી દંતકથા સંભળાય છે. તેઓ બહુ નિરુપદ્રી હતા, એમ તેમના સંબંધી સંભળવામાં આવતી કેટલીક દંતકથા ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. લોકપરિચયથી તેઓ અલગ રહેતા અને પોતે જ્ઞાની

૧ ચરણકમળ. ૨ સુખને હું. ૩ જીવનકળા-રેખા. ૪ કેવળજ્ઞાનના અંશાં ઉપાયરૂપ. ૫ અશ્વરચના. ૬ પ્રશ્નોત્તરમાળા.

પ્રશ્નોત્તર માળા.

૫૩

અને સિદ્ધિસંપન્ન છે એમ લોક ભાગ્યેજ જાણી શકે એવી સાદી રીતે પોતાનું જીવન ગાળતા હતા, તેમ છતાં કાકતાલીય ન્યાયે જ્યારે કોઈને તે વાતની જાણ થતી ત્યારે પ્રાપ્ત: પોતે તે સ્થાન તજી જતા હતા. તેમને અનેક સત્શાસ્ત્રનો પરિચય હતો એમ તેમની કૃતિનું સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરનાર સમજી શકે તેવું છે. તેમની વાણી રસાલ અને અલંકારિક છે. અધ્યાત્મ લક્ષ સાથે શાસ્ત્ર અભ્યાસમાં તેમની હોડ કરી શકે એવો કોઈ પ્રબળ પુરૂષ તેમની પાછળ ભાગ્યેજ થયો હોગે છે. આધુનિક છતાં તેમની ગ્રંથશૈલી એવી તો અર્થબોધક સાથે આકર્ષક છે કે આનંદધનજીની બહોંતેરી સાથે ચિદાનંદ બહોંતેરી અનેક અધ્યાત્મરસિક જનો મુક્ત કંઠથી ગાય છે. વિશેષમાં ચિદાનંદજીની કૃતિમાં શબ્દરચના એવી તો સાદી છે કે તે ગાવી બાળ જીવોને પણ બહુ સુલભ પડે છે. તે બધી કૃતિમાંની ‘પ્રશ્નોત્તરમાળા’ પણ એક છે. મૂળ ગ્રંથ લઘુ છતાં તેમાં અર્થગૌરવ એટલું બધું છે કે તેમાંના એક એક પ્રશ્નના ઉત્તર માટે એક એક સ્વતંત્ર ગ્રંથની યોજના સમર્થ વિદ્વાન કરી શકે. મારી જેવા મંદમતિથી તેમ બનવું તો અશક્ય છે, પણ તેનું સહજ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે યથામતિ ઉદ્યમ કર્યો છે. તેમાંથી સાર માત્ર ગ્રહણ કરી ભવ્ય જનો સ્વપર હિતમાં વૃદ્ધિ કરો, એજ મહાકાંક્ષા અને એજ કર્તવ્યરૂપ સમજી પ્રસ્તુત પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરું છું.

ચિદાનંદપદ રસિક કપૂર.

શ્રીમત્ ચિદાનંદજી કૃતા

પ્રશ્નોત્તર માળા.* (વિવેચન સમેતા.)

(મંગલાચરણ—દોહા.)

પરમ જ્યોતિ પરમાતમા, પરમાનંદ અનૂપ;

નમો સિદ્ધ સુલકર સદા, કલાતીત ચિદ્-રૂપ.

૧

પંચ મહાવ્રત આદરત, પાઠત પંચાચાર;

સમતારસ સાચર સદા, સત્તાવિશ ગુણધાર.

૨

* આ પ્રશ્નોત્તર :ત્તમાળા શ્રી ચિદાનંદજી ઉર્ફે કપૂરચંદજી મહારાજે શ્રી ભાવનગરમાં સ્હીને સંવત ૧૯૦૬ માં બનાવી છે, એમ હેલા કાવ્યથી જણાય છે.

નવી પ્રશ્નોત્તરનો ગ્રંથ શરૂ કરવાના બદલામાં હાલ તો આ પ્રશ્નોત્તરત્તમાળાજી દાખલ રાખી યોગ્ય ધારી છે.

તંત્રી.

૫૪

૧૧૧ મર્મ પ્રકાશ.

પંચ સમિતિ ગુપતિ ધરા, ચરણ કરણ ગુણધાર;

ચિદાનંદ જિનકે દિવે, કરુણા જાવ અપાર. ૩

મુરગિરિ હરિ સાયર જિતે, ધીર વીર મંત્રીર;

અપ્રમત્ત વિહારથી, માનું અપર સમીર. ૪

ઇત્યાદિક ગુણયુક્ત જે, જંગમ તીરથ જાણ;

તે મુનિવર પ્રણમું સદા, અધિક પ્રેમ મન આણ. ૫

વિવેચન—અનંત જ્ઞાન—દર્શનરૂપ જ્યોતિ જેમને જાગી છે, તેમજ રાગ-
દ્વેષ મોહાદિક સકળ દોષ માત્રનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરવાથી જેમને અનંત ચારિત્ર—
સ્થિરતા ગુણ પ્રગટ્યો છે અને તેથીજ જેમની સમાન આગી જગતમાં બીજી કોઈ
વ્યક્તિ જણાતી નથી એવા નિરૂપમ શ્રી અરિહંત પરમાત્માને હું પ્રણમું છું.
તથા કર્મ—કલકુથી સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થયેલા હોવાથી એટલે દેહાદિક સંપૂર્ણ ઉ-
પાધિથી રહિત થયેલા હોવાથી કાયમને માટે સદ્જ સ્વાભાવિક આત્મ સ્વરૂપને
સંપ્રાપ્ત થયેલા અને આત્માર્થી ભવ્ય જનોને એવુંજ સ્વાભાવિક સુખ પ્રાપ્ત કરાવી
શકે એવા સિદ્ધ પરમાત્માને પ્રણામ કરું છું. ૧. વળી જે અર્હિસા, સત્ય, અસ્તેય,
અહામ્યય અને અસંગતારૂપ પાંચ મહાવ્રતોને સેવે છે; જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચા-
રિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર રૂપ પાંચ આચારને પાળે છે; મહાસાગરની
જેમ અગાધ સમતારસથી ભરેલા છે, તથા સાધુ યોગ્ય સત્ત્વિશ ગુણોને સદા ધારી
રાખે છે; ધર્મી, ભાષાદિક પાંચ સમિતિ અને મન, વચન, ક્રયાની ત્રણ ગુપ્તિને, ચ-
રણ સિત્તરી (મૂળ ગુણ વિષયક ૭૦ ભેદ) અને કરણ સિત્તરી (ઉત્તર ગુણ સંબંધી
૭૦ ભેદ)ને જે સેવે છે, તેમજ જ્ઞાન અને ચારિત્રથી પૂર્ણ એવા જેના હૃદયમાં અ-
ત્યંત કરુણાભાવ વર્તે છે; વળી જે મેરૂ પર્વતની પેરે ધીર—નિશ્ચળ છે, એટલે ગ્ર-
હણ કરેલી ઉત્તમ પ્રતિજ્ઞાથી કદાપિ ચલાયમાન થતા નથી, સિંહની જેવા પરાક્રમી
છે, એટલે કર્મ શત્રુઓનો નાશ કરવામાં કેશરી સિંહ જેવા છે, અને સાગરની જેવા
ગંભીર છે, એટલે રત્નાગરની જેમ અનેક ગુણરત્નોથી પરિપૂર્ણ છતાં લગભર છલ-
કાઈ નહિ જતાં ચત્તથી તેમને સાચવી રાખે છે; તેમજ પવનની પેરે અપ્રતિબંધપણે
એક સ્થળથી અન્ય સ્થળે એકાંત હિતને માટે અટન કરતા રહે છે—ઇત્યાદિક સાધુ
યોગ્ય ગુણોવડે અલંકૃત હોવાથી સમાગમમાં આવનાર ભવ્ય જનોને જે પાવન કરે
છે એવા જંગમ તીર્થરૂપ શ્રેષ્ઠ સુનિજનોને મનના અત્યંત પ્રેમભાવથી હું પ્રણા-
મ કરું છું. ૨-૩-૪-૫. આવી રીતે અભિષ્ટ દેવ ગુરૂને પ્રણમવારૂપ મંગળાચરણ
કરીને હવે આ ગ્રંથમાં જે વાતનું કથન કરવાનું છે તે (અભિધેય), તેનું પ્રયોજન
તથા તેનું રૂળ સંશોધથી ગ્રંથકાર જણાવે છે.

પ્રશ્નોત્તર ભાગા.

૫૫

લાલ વાતકી એક વાત, પ્રશ્ન પ્રશ્નમે જાણ;
 એકાદાત ચૌદે પ્રશ્નકો, ઉત્તર કહું વચ્ચાળ. ૬
 પ્રશ્નમાલ એ કંઠમેં, જે ધારત નર નાર;
 તાસ હિયે અતિ ઉપજે, સાર વિવેક વિચાર. ૭

વિવેચન—જેમાં લાખોગમે વાતોને સમાવેશ થઈ શકે એવી અતિ અગત્યની—મહત્વની વાત હરેક પ્રશ્નમાં આવે એવા ૧૧૪ પ્રશ્નોના આ પ્રશ્નોત્તર નામના ગ્રંથમાં હું વખાણ કરીશ. ૬. આ પ્રશ્નોત્તરમાળા નામનો ગ્રંથ જે આત્માર્થી સ્ત્રી પુરૂષો કંઠે કરશે અને તેનું સારી રીતે મનન કરશે તેમના હૃદયમાં અત્યંત હિતકારી વિવેકવિચાર ઉપજશે, જેથી તેમને પોતાને માટે મોક્ષમાર્ગ ધણીજ સરલ થઈ શકશે. ૭.

પ્રથમ ગ્રંથકાર પ્રશ્નસમુદાય કહે છે—

પ્રશ્ન.

દેવ ધર્મ અરુ ગુરુ કહા, સુખ દુઃખ જ્ઞાન અજ્ઞાન;
 ધ્યાન ધ્યેય ધ્યાતા કહા, કહા માન અપમાન. ૧
 જીવ અજીવ કહો કહા, પુણ્ય પાપ કહા હોય;
 આશ્રવ સંવર નિર્જરા, વંધ મોક્ષ કહો દોય. ૨
 હેય જ્ઞેય ફુનિ હે કહા, ઉપાદેય કહા હોય;
 વોધ અવોધ વિવેક કહા, ફુનિ અવિવેક સમોય. ૩
 કૌન ચતુર મૂલ્ય કવણ, રાવ રંક ગુણવંત;
 જોગી જતિ કહો જીકે, કો જગ સંત મહંત. ૪
 શૂરવીર કાયર કવણ, કો પશુ માનવ દેવ;
 બ્રાહ્મણ દ્વાત્રિય વૈશ કો, કહો શુદ્ધ કહા જોય. ૫
 કહા અધિર ધિર હે કહા, ઝિહ્વર કહા અગાધ;
 તપ જપ સંજમ હે કહા, કવણ ચોર કો સાધ. ૬
 અતિ દુર્જય જગમેં કહા, અધિક કપટ કહાં હોય;
 નીચ ઊંચ ઉત્તમ કહા, કહો કૃષા કર સોય. ૭
 અતિ પ્રચંદ્ર અગ્નિ કહા, દો દૂરદમ માતંગ;
 વિપવેદ્ધી જગમેં કહા, સાચર પ્રવલ્લ તુરંગ. ૮
 કિણથી સરીએ સર્વદા, કિણથી મઠોએ ધાય;
 કિણકી સંગત ગુણ વધે, કિણ સંગત પત જાય. ૯

ચપळा તિમ ચંચळ कहा, कहा अचळ कहा सार;	
फुनि असार वस्तु कहा, को जग नरक दुवार.	१०
अंध बधिर जग मूक को, मात पिता रिपु मित;	
पंडित मूढ सुखी दुःखी, को जगमाहे अज्ञीत.	११
म्होठा जय जगमें कहा, कहा जरा अति घोर;	
प्रवळ वेदना हे कहा, कहा वक्र किशोर.	१२
कल्प वृक्ष चिंतामणि, कामगवी शुं पाय;	
चित्रावेढी हे कहा, शुं साध्यां दुःख जाय.	१३
श्रवण नयन मुख कर जुजा, हृदय कंठ अरु जाल;	
इनका मंरुन हे कहा, कहा जग म्होठा जाल.	१४
पाप रोग अरु दुःखना, कहो कारण शुं होय;	
अशुचि वस्तु जगमें कहा, कहा शुचि कहो जोय.	१५
कहा सुधा अरु विष कहा, कहा संग कुसंग;	
कहा हे रंग पतंगका, कहा मजीठी रंग.	१६

આત્મિક પ્રભાત.

(આનંદધનજી મહારાજ અને ઘડિયાળી.)

સમય પ્રભાતનો છે, સૃષ્ટિના સર્વ વ્યાપારો શાંત છે, જે રસ્તા ઉપર આખો દિવસ અનેક લોકોની આવગવ થતી હતી, તે રસ્તાપર વિરલ જનનાં પગલાં દેખા-વ છે. આકાશમાં અંદ્ર ખીલી રહ્યો છે, અને અસ્તાચળની નજીક આવતો નય છે. બહુ ઉઘોગી પતીયારી માથાપર પાણીનું બેડું સુકી પાણી ભરવા નય છે, અને આવે છે, તેના પગનાં નુપૂરના અવાજ શિવાય આખા શહેરની શાંતિ અખંડ પસ-રેલી છે. આખી રાતના ઉજગરાથી થાકી ગયેલા પહેરેગીરો પોતાની જગા પરજ બેઠા બેઠા ઉંઘ લે છે. અખંડ શાંતિના રાજ્યમાં કોઈ કોઈ વાર કુતરાનો અવાજ કાન પર પડે છે. કુકડા બોલવા માંડ્યા છે તે પણ થોડા વળત પછી થવાના પ્રાતઃકાળની યાદ આપે છે. પક્ષીઓ વૃક્ષપર બેસી જાગૃત થતાં નય છે, અને મંદ સ્વરથી મધુર અવાજ કરી આનંદ આપે છે.

આમ અખંડ શાંતિના વળતમાં એક શાંત ધીર યુવાન માણસ પોતાની પ-થારીમાંથી જાગૃત થાય છે. આખા ઘરમાં અખંડ શાંતિ પથરી રહી છે, મહેાશમાં કોઈ પણ જાતનો અવાજ નથી, સર્વ શાંત છે, આકાશ નિર્મળ છે, હવામાં જરા

૧. વખનાર મોતીચંદ ગિન્ધરલાલ દાપડીયા, બી. એ., એલ.એલ. બી., સ્ટાડીસીટર.

આત્મિક પ્રભાત.

૫૭

ડંડી છે. આવી પ્રગળ શાંતિમાં માત્ર લીંત પર ટંગેલા ઘડિયાળનો ચાલતો પીંચો મંજુલ સ્વર સંભળાય છે, પ્રભુનામ સ્મરણ કરી ગંભીર પ્રકૃતિવાળો યુવાન શાન્તિમાં બેઠો છે, તે વખતે ઘડિયાળે પાંચ ટકોરા કર્યા. વિશિષ્ટ વર્તનવાળા મહાત્મા પુરૂષો અને સતીઓના નામોસ્થારણ કરી તે યુવાન શાંત વૃત્તિથી પોતાના આગલા દિવસના કાર્યપર વિચારણા કરતો હતો, પોતાના વર્તનપર નિરીક્ષણ કરતો હતો અને આત્મવિકૃતિ પ્રસારવા અને વધારવાના માર્ગપર અવલોકન કરતો હતો, તેવામાં બાળુના ઘરમાંથી અતિ શાંત, ઠંડા, મંદ સ્વરયુક્ત ધ્વનિ નીકળ્યો. એક મહાત્મા વયોવૃદ્ધ બહુ મીઠા સ્વરથી અંતરના આહ્વાદ પૂર્વક ગાન કરતા હતા. રાગ પ્રભાતના સમયને અનુકૂળ વેલાવલ હતો. જે ગાન સાંભળવાનો આપણા યુવકને લાભ મળ્યો તે નીચે પ્રમાણે હતું:-

રે ઘરિયારી બાઉરે, મત ઘરીય બજાવે;

નર સીર બાંધત પાઘરી, તું કયા ઘરીય બજાવે. ॥રે ઘરિ. ૧ ॥

કેવળ કાલ કલા કલે, વૈ તું અકલ ન પાવે;

અકલ કલા ઘટમેં ઘરી, મુજ સો ઘરી ભાવે. ॥ રે ઘરિ. ૨ ॥

આતમ અનુભવ રસ ભરી, યામે ચૌર ન ભાવે;

આનંદધન અવિચલ કલા, વિદ્યા કોઈ પાવે. ॥રે ઘરિ. ૩ ॥

આ નાના પદનો તાલસૂર સાથે જેમ જેમ ધ્વનિ ઉછળતો ગયો તેમ તેમ આપણા યુવકનું મન તેમાં વિશેષ એકત્ર થતું ગયું. ગાનાર સંગિત શાસ્ત્રનો અભ્યાસી હોવાથી બહુ અસરકારક રીતે ગાન કરતો હતો. સ્વર મધ્યમ હતો, તાન અતિ આકર્ષક હતું અને શાંત સમયને અનુકૂળ લય હોવાને લીધે મનપર અસાધારણ કાળુ મેળવે તેવા હાવભાવ યુક્ત હતું. દરેક પદનું બંધે વખત પુનરાવર્તન કરાતું હોવાથી સર્વ અક્ષરોની મન પર છાપ પડતી હતી, અને દેકના પદ પર તો તેથી પણ વધારે વખત આરોહ અવરોહ થતા હોવાથી અપૂર્વ આહ્વાદ આપતું હતું.

પદ પૂર્ણ થયું અને સ્વર વિરમ્યો. આપણા યુવકના મનપર તો આ પદની લય લાગી. તેના કાનમાં સ્વર અને પદના ધ્વનિના પડઘા પડવા માંડ્યા, અને તીવ્ર આકર્ષણથી સાંભળેલ પદ હૃદયમાં ગાન કરવા લાગ્યું. એ પદના ભાવાર્થ પર વિચાર કરતાં કરતાં અતુર યુવકને આત્મબ્રજગૃતિ થવા લાગી. પદના ભાવ પર તે વિચાર કરવા લાગ્યો. તે અતિ ઉપયોગી હોવાથી તેનો કાંઈક ભાવ અત્ર ઉતારી લેવાનો પ્રયાસ કરીએ તો તે યોગ્ય ગણાશે.

પદની પ્રથમ ગાથામાં બહુ અપૂર્વ ભાવ સૂચવી ઉપદેશ આપ્યો હોય એમ લાગે છે. અત્ર જે હકીકત છે તે આનંદધન મહારાજ ઘડિ વગાડનારને ઉદેશીને ક-

૫૮

જૈન વર્ન પ્રકાશ.

હેતા હોય એના જણાય છે. જ્યાંસુધી આધુનિક ઇડિયાળની શોધ-ખોળ થઈ નહોતી ત્યાંસુધી સમય જાણવા માટે એક યુક્તિ પૂર્વ પુરૂષો કામે લગાડતા હતા. પાણીથી ભરેલા એક પાત્રમાં નાના વાટકો અતિ સૂક્ષ્મ છિદ્રયુક્ત મુકવામાં આવતા, અને તે લસાઈ બધ એટલે એક ઘડિ (ચોવીસ મિનિટ) થાય એવું માપ હતું. બહુ ચોકસ ગણતરી કરીને તૈયાર કરેલ પાત્ર તથા વાટકાથી કરેલી ગણતરીમાં ભૂલ થવાનો સંભાવ ખિલકુલ નહોતો. આ ઉપરાંત બીજી પણ અનેક યુક્તિઓ વખત-ટાઈમ જાણવા માટે કરવામાં આવતી હતી. અતિ સૂક્ષ્મ રત્નથી ભરેલી ઉપરની ઘડિમાં રહેલું સૂક્ષ્મ છિદ્ર સર્વ રેતીના દાણા પસાર કરી નીચે મોકલી આપે એટલે ઘડિ ચલી. આવી રીતે ગણતરી કરીને નિર્ણય કરેલ ઘડિરૂપ કાળગાપ સર્વને બંહેર કરવા માટે આલર પર મોઘરીવડે ટકોરા મારી ધ્વનિનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. હવે પણ કલાક (અઢી ઘડિ) બંહેર કરવા માટે ઘણી જગ્યા પર આલરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આવા પ્રકારના ઘડિયાળીને ઉદેશીને કહેવામાં આવે છે કે ‘ હે ગાંડા ઘડિયાળી ! તું તે શું જોઈને ઘડિ વગાડતો હોઈશ ? મનુષ્યો તો પોતાને માથેજ પાઘરિ (ઈ ઘરિ) અથવા પાઘડી બાંધે છે અને તું ઘડિ શામાટે બજાવે છે ? માટે હવે તારા પ્રયાસથી વિરમ ! નકામો શ્રમ બંધ કર.’ આમાં અલંકારયુક્ત ભાષામાં બહુ ઉપયોગી વાત કહી છે. તે ધ્યાન આપીને વિચારવા યોગ્ય છે. પ્રથમ તેના સ્થૂળ અર્થ કાવ્યની દૃષ્ટિથી જોઈએ છીએ. પાઘડી માથે બાંધવાની દેશચાલ પ્રમાણેની કપડાની બનાવટ-શબ્દ પર પ્રલેખ છે. પાઘડિ એટલે એક ચતુર્થાંશ ઘડિ યાને ઘડિનો એથો ભાગ. આર્યવર્તનો રહેવાસી પોતાને માથે જ્ઞાતિ અને દેશના નિયમ પ્રમાણે પાઘરિ બાંધે છે એ સુપ્રસિદ્ધ હકીકત છે. જ્યારે માણસો પાઘડિ બાંધે છે—પાસે રાખે છે ત્યારે તું તેથી વધારે જણાવવા માગતા હો તો પણ વિપળની ગળર આપનાર સમય વગાડ, પણ આટલા લાંબા અંતરે એક એક ઘડિ વગાડે છે તે શા કામની ? તારા પ્રયાસ અસર્યાને છે, વગર અર્થનો છે, ફોકટ છે.

વિશેષ ભાવ જોવાનો પ્રયાસ માત્ર છે. અહિંનુત ચમત્કૃતિવાળા અને અંતરના ઉંડાણમાંથી પ્રાદુર્ભાવ થયેલા વિશાળ અર્થવાળા પદનો ભાવ સમજવો મુશ્કેલ છે, એટલુંજ નહિ પણ તેના સર્વ ભાવો બતાવવા માટે—સમજવા માટે જે અનુભવ જોઈએ તે પ્રાપ્ત કરવાની તો હવે શરૂઆત માત્ર છે.

આ કાળમાં મોટા શહેરોમાં જતાં ત્યાં વારંવાર એવી ફરિયાદ સાંભળવામાં આવે છે કે અમુક શુભ કૃત્યો કરવાની ઇચ્છા છે પણ વખત નથી, નાનાં ગામડાંમાં સવારથી સાંજ પડ્યી ઘણી વખત મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આ બંને બતતની ફ-

આત્મિક પ્રભાત.

૫૯

રિયાદમાં કહું વચ્ચે નથી. જેઓ વખત ન હોવાની ફરિયાદ કરનારા હોય છે તે-
ઓજ ઘણો વખત નકામો પસાર કરનારા હોય છે. સંસારની સામાન્ય ખટપટમાં,
અન્યને લગતી પંચાતો કરવામાં અને પ્રમાદમાં બહુ વખત કાઢનારાઓજ વખત ન
મળતો હોવાની ફરિયાદ કરનારા હોય છે. નિયમિત કામ કરનારા માણસો ધારે તો
કોઈ પ્રકારની અગવડ વગર જોઈએ તેટલો વખત મેળવી શકે. એ જાખતમાં આત્મ
પરીક્ષણ કરી વખત કેટલો નકામો પસાર કરવામાં આવે છે તે પર ધ્યાન પહોંચા-
ડવા વગર સત્ય સમગ્ર ત્રેણું નથી. તું અન્યની નિંદા કુથલી કરવામાં અથવા શાક
લાવવા જેવા નકામો કામમાં કેટલો વખત કાઢી નાંખે છે તે તપાસ, અને પછીજે કે
તને પ્રાર્થના મળી શકે તેમ છે કે નહિ? વખતની કિંમત સામાન્ય નથી, વખત
એજ પેસો છે. વખત એ આત્મધન છે, અને તેના પર અંકુશ રાખનાર આ અદ્વૈત
જીવનમાં અનેક કાર્યો કરી શકવા શક્તિમાન થાય છે. દુનિયાના પ્રાણીનો મોટો
ભાગ વખત પર અંકુશ રાખવાને બદલે-તેની મિનિટો અને સેકન્ડોને ગણીને તેનો
લાભ લેવાને બદલે કલાકોના કલાકો નકામો પસાર કરી દે છે. આથી ઘડિયાળ વ-
ગાડનારને ઉદ્દેશીને અત્ર કહેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યો પોતાને માથે એક અતુ-
ર્ધાંશ ઘડિનો હિસાબ રાખનાર પાઘડી બાંધે છે, ત્યારે તું તો ચોવીશ-મિનિટ એટલે
ત્રાદશે ને ચાળીશ સેકન્ડથી થતી લાંબી ઘડિને છેડે જગૃત આપે છે તે સમય બહુ
લાંબો છે, અંતર અતિ વિશાળ છે.

વખત નકામો પસાર કરવાની ટેવથી બહુ હાનિ થાય છે. વ્યવહારનો એક પ્રલોક છે-
अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिंतयेत्। गृहितं च केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत्॥
ન્યારે વિદ્યા ઉપાર્જન તથા ધન ઉપાર્જન કરવું હોય ત્યારે કદિ મરવું નથી કે વૃદ્ધ
થવું નથી એવો વિચાર કરવો, અને ધર્મ કરતી વખત ચોટલી યમરાજના હાથમાં છે
એવો વિચાર કરવો. આ પ્રલોક બહુ વ્યવહાર છે, છતાં તેટલી હદ સુધી પણ આ
જીવ પહોંચી શકતો નથી. પ્રથમના વાક્યમાં રહેલી હકીકત તેની સંસારરૂચિને
લીધે તેને પસંદ પડે છે, તેથી ધન ઉપાર્જન કરતી વખતે તે મરવું નથી, એમ મોહ-
ને લીધે માની સતત તે કાર્યમાં લાગ્યો રહે છે, પરંતુ પ્રલોકનો છેવટનો ભાગ ધર્મ
કાર્યના સંબંધને લગતો છે, તે સંબંધમાં તે તદ્દન ઉપેક્ષા રાખે છે. ધર્મ કરવાના
પ્રસંગો મળે ત્યારે પણ વૃદ્ધાવસ્થામાં કરશું, આગળ ઉપર થઈ રહેશે, હાલ શોક છે
વિગેરે બહાના કાઢી તે તરફ લક્ષ્ય રાખતો નથી. સામાન્ય ઉપદેશની જાખતમાં પણ
પોતાને રૂચતો ઉપદેશ મોહવશ પડી ગ્રહણ કરે છે, ન્યારે ઉપદેશનો અગત્યનો વિ-
ષય દૂર કરી મૂકે છે, ઉવેળી મૂકે છે, ફેંકી દે છે.

વખત સામાન્ય વસ્તુ નથી, ગયો વખત ફરીવાર આવતો નથી, શરીર આદો-

જ્ય, દેવ ગુરુ ધર્મની જોગવાઈ, તત્ત્વચિંતનયોગ્ય શુદ્ધિનિર્મળતા, આર્યક્ષત્ર વિગેરે-
 દ્રવ્ય, જ્ઞેન, કાળ, ભાવને યોગ્ય આ ભવમાં મળેલી અનેક જોગવાઈઓ ભવાંતરમાં
 મળતી અતિ મુશ્કેલ છે, એ સર્વ હકીકત બાબતમાં આવ્યા છતાં પણ પ્રમાદમાં
 કલાકો, દિવસો, માસો અને વર્સો પસાર થઈ જાય, કરવા યોગ્ય કાર્ય કાંઈ પણ ન
 થાય, આત્મસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાના કાર્યમાં વધારો કરવાને બદલે નુકશાન થાય,
 સાંસારિક ઉપાધિઓનું સ્વરૂપ બાબતમાં છતાં તેના તરફ અતિ આકર્ષણ થયાજ કરે,
 શુભ સંવર ક્રિયાઓ કરતી વખત પ્રમાદ થાય એ કેટલી અલ્પજ્ઞતા અથવા વસ્તુતઃ
 મૂઢપણું જતાવે છે, તે જરા વિચાર કરવાથી સમજી શકાય તેવું છે. કેટલીક વખત
 આ વિષયમાં વિચાર કરેલો ન હોવાથી બહુ ગદ્ગદલી થાય છે, તેટલા માટે મુમુક્ષુ
 જીવની ફરજ છે કે તેણે આખા દિવસના કાર્યની અને તેમાં જતા સમયની ધરાબર
 તપાસ લેવી, નોંધ લેવી અને વખતને યોગ્ય રીતે વહેંચી લેવો. આથી વ્યવહારો-
 ચિત કાર્ય કરવા ઉપરાંત આ ભવમાં કરવા યોગ્ય આત્મજાગૃતિનાં કાર્ય કરવા
 માટે પુરતો વખત જરૂર મળશે. દૈનિક વિચાર કરવા પછી કોઈ પણ કાર્ય અથવા તેને
 માટે વખત મેળવવો મુશ્કેલ નથી, એ સ્પષ્ટ હકીકત છે. વ્યવહાર માણસો ઘણી-
 વાર પોતાનો બચાવ કરવા અવધિત પ્રયાસ કરે છે કે ઉપદેશ દેનારા કે જોડનારા
 ધરાયલા હોય છે, તેથી પેટપર હાથ ફેરવી બીજાની મુશ્કેલીનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ ધરાવ્યા
 વગર ઉપદેશ આપે છે. આ હકીકતમાં કશી દલીલ જેવું કે દમ જેવું નથી. માત્ર
 આવો વિચાર મોહને લીધેજ આવે છે, પ્રમાદ કે મૂઢતાના અંગેજ એ વિચાર ઉદ્ધ-
 ભવે છે, બપો જીવના મુખમાં એવું વચન હોયજ નહીં એ ચોક્કસ હકીકત છે.
 હિંદી પ્રધાન લોર્ડ મોર્લી જેઓ વિદ્વાન તરીકે બહુશીતા છે તેઓ દરેક મનુષ્યને કાંઈ
 ન બની શકે તો દરરોજ અરથો કલાક સારા વાંચન માટે કાઢવાનો આગ્રહ કરતાં
 સમજાવે છે કે જેઓ વખત મળતો નથી એવી ફરિયાદ કરનારા હોય છે તેઓનો
 મોટો ભાગ તો વખતને ફેંકી દેનારજ હોય છે. કોઈક માણસને સાંસારિક અથવા
 ગૃહની સ્થિતિ અસાધારણ રીતે વિરુદ્ધ વર્તતી અથવા કંટાળો આપનારી હોય છે,
 તેના શિવાય મોટા ભાગના માણસો બીજું કાંઈ ન બને તો તપાસ કરીને શોધી કા-
 ઢેલી છુક દરરોજ માત્ર અરથો કલાક વાંચે તો યોગ્ય વખતમાં તેનામાં અસાધારણ
 મજબબા, કૌવત અને વ્યવહારદક્ષપણું આવી જાય છે.

શરીરનો ભરોસો નથી, મરણ ચોક્કસ છે, તેનો ચોક્કસ સમય બાબતમાં નથી
 મારતી વખત સર્વ વસ્તુઓ અત્ર મુકી જવાની છે, એ સર્વ હકીકત ધ્યાનમાં લઈને
 ઘડીમાંથી પડતી રેતીના દરેકે દરેક કણનો ઉપયોગ કરવા ગુરુમહારાજ તને શિક્ષા
 આપે છે, ઉપદેશ આપે છે, આગ્રહ કરે છે, જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ કરી રહ્યો

આત્મિક પ્રભાત.

૬૨

છે તેનું સ્વરૂપ વિચાર, તેના સંબંધ વિચાર, તેનું સ્થિરપણું વિચાર, છતાં તારો આગ્રહ છુટી શકતો ન હોય તો તે પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમાં થોડો વખત કાઢ, પણ કાંઈક ઈચ્છાનો અવરોધ કર, સંસારઘોડાને તદ્દન છુટા મુકી દેમા, તેની લગામ તારા હાથમાં રાખ. આ સર્વ કરવાનો મુખ્ય રસ્તો એજ છે કે તારા આખા દિવસમાં કાર્યનો નિયમ કર, તે માટે જતા સમયને માપ અને તારું પ્રોગ્રામ-કાર્યક્રમ નક્કી કર, અને નક્કી કરેલા કાર્યક્રમ પ્રમાણે વર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર. ઘડિ વગાડનાર કલાકે કલાકે ખબર આપે છે કે તેટલો વખત પસાર થઈ ગયો, તારું આયુષ્ય તેટલું ઓછું થયું, એ વિચારી તું કલાકની મિનિટો અને મિનિટની સેકન્ડોનું માપ રાખ, તેનો ઉપયોગ કર, તારી ઈચ્છા સાંસારિક હશે તો આ નિયમથી તારામાં એવું નિયમિત-પણું આવશે કે તને સાંસારિક કાર્યો કરવામાં પણ સગવડતા થશે, દિવસને અંતે અમુક કાર્ય કરવું રહી ગયું એમ કદિ થશે નહિ, અને તે ઉપરાંત તને આત્મિક ચિંતવન કરવા, નવીન શુભ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવા, એકઠી કરેલી અશુભ સંપત્તિ દૂર કરવા, અને છેવટે નિરંતરને માટે શાંતિથી બેસવા માટે જે વખત ફાજલ પડેલો જોઈએ તે તું બહુ સુગમ રીતે કેઈ પણ પ્રકારની સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ અગવડ વગર મેળવી શકીશ.

આપણો યુવક વિચારધારા આગળ ચલાવતો જાય છે, સ્થિતિ આ પ્રમાણે છે, એ સ્પષ્ટ જાણવા છતાં જીવ સાંસારિક કાર્યો કરતી વખતે તન્મય થઈ જાય છે, ધાર્મિક-આત્મિક કાર્ય કરતી વખતે વખતનો સંકોચ બતાવે છે, કરે છે તોપણ આરમાન છોકરાને ધાવમાતા રમીને તેમ અંતરથી દૂર રાખી કરે છે. આ સર્વ જીવની અનાદિ મૂઢતા, પાંદુગલિક રાગાંધતા અને મોહવશતા બતાવે છે. પ્રથમ ગાથામાં પાઘડી શબ્દ પર જે શબ્દાલંકાર બતાવ્યો છે તે બહુ વિચારવા યોગ્ય છે. એ સૂચવે છે કે પાઘડીનો પણ ભરેસો નથી. જેની સાથે અત્યારે વાતચિત કરતા હોઈએ છીએ તે સવારમાં સાલ્યા જાય છે, તું પણ ચાલ્યો જવાનો છે, માટે વસ્તુસ્વરૂપ વિચારી આત્મતત્ત્વ શોધવા પ્રયાસ કર, અને તેમ કરવા માટે પ્રાપ્ત થયેલ સમયનો ઉપયોગ કર. શારીરિક સંપત્તિ સારી હોય ત્યારે કાંઈ વિશિષ્ટ કાર્ય થઈ શકે છે, ઇંદ્રિયો શિથિલ થઈ જાય, ટોચી હલવા માંડે, શરીરખળ તુટવા માંડે તે વખતે તો રાખજ પચી શકશે, અને તે વખતે સમય, અતુક્રળતા, જોગવાઈનો લાભ ન લેવા માટે પસ્તાવો થશે; પણ પછી પાણી પાણી પાણી પાણી પાણી શકાશે નહિ, બાંધવાનો વિચાર કરીશ તે મૂર્ખાઈ ભરેલું લાગશે; અત્યારે તારો વખત છે, થોડાજ સ્વાર્પણથી જે કરી શકીશ તેથી તને ભવિષ્યમાં મોટો લાભ મળશે.

યુવક આ પ્રમાણે વિચાર કરતો હોતો તેવામાં તેને પોતાની જાતમાં કાંઈક સ્વયં-

૬૨

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

પ્રકાશ પડ્યો, પુદ્ગલ ને આત્માની ભિન્નતા જોવામાં આવી, આત્મસ્વરૂપજ્ઞ પ્રાપ્તાનું છે એમ લાગવા માંડ્યું. એ લયમાં ને લયમાં પદની બીજી ગાથાપર વિચાર કરવા લાગ્યો. ‘અહો ! આ ઘડિયાળી તો માત્ર બાહ્ય કામ જણાવવા માટે પ્રયાસ કરે છે; પરંતુ એને બીજી અંતરમાં રહેલી ન કળી શકાય તેવી કળાની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એ અકળ કળાને જણાવનારી ઘડિ તો અંતરમાંજ રહેલી છે અને હવે મને તો તેજ ઘડી પસંદ આવે છે.’ આ પદમાં બહુ અદ્ભુત ભાવ સૂચવ્યો છે. ધન્ય શુદ્ધ-હારાજ ! સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવા આ જીવ પર્વતે પર્વત આથડે છે, ક્રાંતાહાર શેઠીઆ-ઓની સેવા કરે છે, પાતાના વખાણ કરે છે અને અનેક નીચ કુચુક્તિઓ કામે લગાડે છે. એથી વધારે આગળ ચાલી ધર્મસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવા કોઈ પણ પ્રકારના વિવેક વગર, વિચાર વગર, હેતુના જ્ઞાન વગર આ જીવ ડુંગરે ડુંગરે, મંદિરે મંદિરે અને નદીએ, સરોવરે, જંગલે, આશ્રમે આથડે છે. તેને એમ લાગે છે કે ધનસંપત્તિ પેટે આત્મસંપત્તિ પણ બહારથી લાવવાની છે, પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી. તાર્ક છે તે તારી પાસે છે, તારામાં છે, તુંજ છે. જેની શોધમાં વિવેક વગર તું રખડ્યા કરે છે તેને ઓળખ, તેનું સ્વરૂપ સમજ, તેના પરનો કચરો કાઢી નાખ, અને જરા જો. તને જણાશે કે શુદ્ધ, નિરંજન, નિલેપ કાંચન તુંજ છે, તાર્ક સ્વરૂપ તું પોતે જાણ-તો નથી, ઓળખતો નથી, સમજતો નથી, સમજવા પ્રયાસ કરતો નથી. તું તારા સમયને-વખતને બરાબર અંકુશમાં લઈ જરા આંતરચક્ષુ ખોલ, અને પછી જો કે તારે કોઈ વસ્તુ બહાર લેવા જવી પડે તેમ નથી.

બાહ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરવા અને તેને મેળવવાનું માર્ગો શોધવામાં આ જીવ નકામો કાળક્ષેપ કરે છે. વસ્તુસ્વરૂપ અને આત્મદ્રવ્યનો તેની સાથેનો સંબંધ એકવાર વિચારે તો તેને તુરત જણાય એમ છે કે પ્રથમ તો એ વસ્તુ શોધવા પાછળ પ્રયાસ કરવોજ મિથ્યા છે, તે હદ સુધી ન પહોંચાય ત્યાંસુધીને માટે પણ એ વસ્તુ બહાર શોધવા જવી પડે તેવું છેજ નહિ. જે જોઈએ તે તારી પાસે છે. બહારના પ્રયાસથી કે કોઈની મહેરબાનીથી વસ્તુપ્રાપ્તિ થઈ છે, એમ માનનાર ભૂલ ખાય છે. મયણાસુંદરીના પિતા એમજ માનતા હતા, અને વસ્તુસ્વરૂપ સમજનારી મયણાસુંદરીની સુબુદ્ધિ પર રાજસેવકો હસતા હતા, જ્યારે સુરસુંદરીની તારા જેવી બુદ્ધિને વખાણતા હતા; પણ તેજ સુરસુંદરી જ્યારે નટીને વેશે આવી અને સર્વ શ્રમ દૂર કર્યો ત્યારેજ આત્મિક દ્રવ્યની અને તેના દ્રવ્યત્વની કિંમત થઈ. એટલો વખત ધૈર્ય ન રહે તેથીજ દુનિયામાં ઘણી વખત ગફલતી થાય છે, દુનિયાના ઘણા બરા માણસો ઘડિયાળીની માફક બાહ્ય વસ્તુ ઉપરજ રાચનારા હોયછે, આંતરસ્વરૂપ સમજી તેનું મૂળ કારણ શોધનારા બહુ થોડા હોયછે.

આત્મિક પ્રભાત.

૬૩

તેટલા માટે તું તારું પોતાનું સ્વરૂપ વિચાર. તું કોણ ? ક્યાંથી આવ્યો ? તારું કોણ ? તારું જે હોય તે તારું નથી એમ કદિ ન થવું જોઈએ, એમ થાય તો તે તારું નથી કે તારાં નથી, એમ સમજ. તું પોતે ધન નથી, ધનવાન નથી, તે સર્વને ગતિમાં મુકનાર લેપથી તેને તારા પોતાના સમજનાર પણ ખરી રીતે તું પોતે એકલો, અખંડ અનંત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ અનંત શુભ્યુક્ત ચિદાનંદ-ધનમય સ્વરૂપ નિત્ય છે, તારું તે સ્વરૂપ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે, તે પર મેલ કાદવ કચરો ચડ્યો છે, તેથી તું તે સ્વરૂપ જોતો નથી, જાણતો નથી, જાણવાનો પ્રયાસ કરતો નથી, એ અંધકાર દશામાં ધન, સ્ત્રી, દેહ, પુત્ર, મિત્ર કે બીજી વસ્તુઓને તું તારી પોતાની માને છે, એ પ્રાથમિક ભૂલને લીધે ભૂલ પરંપરા ચાલે છે, અને તને વારંવાર ગળડાવે છે, રળડાવે છે, ફસાવે છે, તેથી તું હવે તારું શુદ્ધ સ્વરૂપ જોખળી તે પ્રાપ્ત કરવા નિશ્ચય કર. પ્રાપ્ત કરવાનું કાંઈ નથી, વધારે સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો તે પ્રગટ કરવા નિશ્ચય કર. તારે કોઈ પાસેથી લેવા જવાનું નથી, સુવર્ણ પર ચઢેલ મેલને ઘસીને કાઢો નાખવાનો છે, એટલે પ્રકાશમય દીવ્ય કંચનત્વ જે તારામાં ભરેલું છે તે પ્રગટ થશે, અને તને અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત થશે. એ કંચનત્વ પ્રગટ કરવા માટે અગ્નિ વિગેરે સાધનની જરૂર છે, તેટલા પૂરતી બાહ્ય નિમિત્તાની જરૂર છે, તેને વિવેક પૂર્વક સાધન તરીકે આદર.

યુવાન વિચાર કરે છે કે—ખિચારો ઘડિયાળી તો બાહ્ય ઘડિયાળ વગાડ્યા કરે છે, પણ આત્મિક અનંત શક્તિને બતાવનાર ઘડિ તો અંદર રહેલી છે. આ બાહ્ય ઘડિ તો સ્થૂલ સમય બતાવી તે નકામે ન ગણવા માટે પ્રેરણા કરે છે, પણ અંતરંગમાં રહેલી ઘડિ અકળ છે, તેનાથી અનંત સુખ પ્રાપ્ત થાય તેવું છે, અને તે પોતાની વસ્તુ છે, તેથી મને તો તેજ ઘડિ પસંદ આવે છે, બાહ્ય વસ્તુનું સ્વરૂપ બરાબર જાણવામાં આવ્યા પછી સુખ પ્રાણીને તેના તરફ પ્રીતિ થતી નથી. વસ્તુતત્ત્વે હે ચેતન ! વિચાર. તું જ્યાં સુખ શોધે છે ત્યાં સુખ જેવું કશું છે ? સુંદર ભોજન ખાવામાં કે સારાં કપડાં પહેરવામાં કે સ્ત્રીસંયોગમાં સુખ શું છે ? દુનિયામાં સુખ જેવું કાંઈ નથી, લાગે છે તે સુખની પછવાડે પણ મહા દુઃખના ટુંગરો લયો છે, માન્યતાનું સુખ પણ ક્ષણિક છે; ક્ષણિક છે તેટલો વખત પણ બીજાં અનેક દુઃખો અનુભવમાં અને નગરમાં ખડાં રહેલાં હોય છે. આવી ખ્યાલી કલ્પના પર રચાયેલાં સુખોના ખોટા મંડાણનું સ્વરૂપ જાણ્યા પછી તને તે મેળવવા ઇચ્છા થાય છે ? એમાં સુખ શું છે ? તે વિશેષ સુખ શું છે તે જાણ્યું નથી, અનુભવ્યું નથી; તેથીજ તને કુલ્લક સુખની માન્યતા પર પ્રેમ થાય છે. તારે પરમ સુખનો આનંદ ચાખવો હોય તો એક વખત તું

૬૪

જૈન ધર્મ પ્રકાશ.

બરાબર સામાયક કર, ઘર સ્ત્રી વિગેરે ભૂલી જા, વૈરાગ્યના અપૂર્વ વિષયમાં તારી મનોવાસનાને લદખદ કરી જા, પછી જાજે; તેની મીઠાશ તને આખો દિવસ લાગશે. એવી રીતે સ્વાદ કરેલ સુખનું સ્વરૂપ સમજી તે વિશેષપણે મળે, વધારે વખતને માટે મળે, અને છેવટે નિરંતરને માટે મળે એવો પ્રયાસ કર. એ પ્રયાસ કરવામાં સાધનધર્મોનું સારી રીતે અવલંબન કર. નિમિત્ત વગર ક્રિયા થવી-કાર્ય થવું તારે માટે હજી મુશ્કેલ છે. જ્યારે તારું અદ્ભુત વીર્ય સ્પુરશે ત્યારે તો તારે અન્ય નિમિત્તની અપેક્ષા નથી, હાલ તો એવા નિમિત્તની-બાહ્ય અવલંબનોની તારે જરૂર છે, તેથી વિવેક પૂર્વક અવલંબન લેતો જા. તેમાં પણ સાધનને સાધ્ય માની લેવાની ભૂલ થઈ ન જાય, તેથી ચેતતો રહેજે. વ્યાકરણશાસ્ત્રનો અભ્યાસ વ્યાકરણ ખાતર નથી પણ ભાષાજ્ઞાન Literature ના સરલ વાંચન અને સમજણ માટે છે, દેવપૂજા આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવા માટે છે, એ નિયમ તું સર્વથા ધ્યાનમાં રાખજે. આવી રીતે સાધનદ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ સુખ તને બહુ આનંદ આપશે. એક વખત તેની વાનકી ચાખીશ પછી તને બાહ્ય સુખપર પ્રેમ થશે નહિ. આ સર્વ સુખને બતાવનાર અને તેને પ્રાપ્ત કરવાના-પ્રગટ કરવાના માર્ગ બતાવનાર આંતર ઘડી તારા હૃદયમાં ભરેલી છે, તેના પરજ હવે તને પ્રીતિ થવી જોઈએ. કારણ કે તું હવે સમજી શક્યો છે કે બાહ્ય સ્વરૂપ તદ્દન ઉપર ઉપરનું અને આડે માર્ગે દોરનારું છે. એના મોહમાં પડેલ પતંગ પોતાનું આયુષ્ય નકામું પૂર્ણ કરે છે. ખોટી દિશામાં વિષયો પ્રાપ્ત કરવા માટે, પૌદ્ગલિક વાસનાઓ તૃપ્ત કરવા માટે અને વ્યવહારમાં કર્મી ગણાવાના ભૂલ ભરેલા ખ્યાલથી આ જીવ ઘડિ ઉપર ઘડિ પસાર કરી જીવન પૂર્ણ કરી નાંખે છે, પરિણામે હાથ તેથી પણ ભારે થાય છે, અને નિરંતર સંસારમાં રખડ્યા કરે છે. એ તારું કર્તવ્ય નથી, એ માર્ગ તારે પસંદ કરવા યોગ્ય નથી, એથી તને બહુ હાનિ છે; તેટલા માટે આંતર ઘડિનેજ હવે તું પસંદ કર.

અપૂર્ણ.

સુનિ સુહરસુરિકૃત.

શ્રી અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ.

અધ્યાત્મિક વિષયનો અતિ ગહન ગ્રંથ.

વિસ્તારથી વિવેચન કરનાર

મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ,

મોલીસીટર, બી. એ. એસ. એલ. બી.

પૃષ્ઠ કુલ છસે ઉપર, ડીમી આઠ પેજ. કીમત માત્ર નામની રૂ. ૧-૪-૦
ટપાલ ખર્ચ જુદું.

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા—ભાવનગર.

૨-૨ કાઠારી મોરાર મકન
 ૧-૪ શાંતિલાલ કરતુરચંદ
 ૧-૪ શા મધુ રાજપાળ
 ૧-૪ શા ઠાકોરદાસ કૃતેહચંદ
 ૧-૪ શા લલુભાઈ હરીચંદ
 ૧-૪ શા તુળબરામ પાનાચંદ
 ૧-૪ શા હીરાચંદ દેવચંદ
 ૧-૪ દોશી વીરજી ભીમજી
 ૨-૮ શા હરખચંદ વરધમાન
 ૨-૮ શા ભુદર પ્રાગજી
 ૧-૪ શા હરજીવન ડાયાભાઈ
 ૧-૪ શા નાથજી મુખાજી
 ૧-૪ શા ધરમચંદ તારાચંદ
 ૧-૪ શા દલીચંદ કુલચંદ
 ૧-૪ અંધવી લલુભાઈ સાકરચંદ
 ૨-૮ શા જીવા વેલાજી
 ૨-૮ શા ચુનીલાલ ડોસલચંદ
 ૧-૪ શા. મનજી ભારમલજી
 ૧-૪ શા. મોતીચંદ પદમશી
 ૧-૪ શા. સવચંદ નાનાભાઈ
 ૧-૪ શા. હીરજી મ ભુક્
 ૧-૪ શા. સુખલાલ હાંસીલાલ
 ૧-૪ શા. લલુભાઈ રામજી
 ૧-૪ શા. મનસુખ વખતચંદ
 ૧-૪ શા. મોતીચંદ શુલાખચંદ
 ૧-૪ શા. મોહનલાલ લક્ષ્મીચંદ
 ૧-૪ શા. હરગોવન વરધમાન
 ૨-૮ શા. રામજી કૃષ્ણરાજી
 ૨-૮ શા. જેઠાભાઈ નરોત્તમદાસ
 ૨-૮ કંદોઈ હેમચંદ હરજીવન
 ૩-૧૨ શા છગનલાલ કરતુરચંદ
 ૧-૧૨ શા. મુળચંદ સુરચંદ

૧-૧૪ શા નાનચંદ હાથીચંદ
 ૧-૪ ટેળીયા અલેચંદ જેઠાભાઈ
 ૧-૪ વારીયા દયાળ કીકા
 ૧-૪ સંતોકચંદ રીખવદાસ
 ૧-૪ શા મુળચંદ મગનલાલ
 ૧-૪ શા અમીચંદ કુલચંદ
 ૧-૪ શા કુલચંદ હીરાચંદ
 ૧-૪ શા ભગજી રામજી
 ૨-૮ શા નાથાભાઈ મુખભાઈ
 ૨-૮ શા અંખાલાલ મણીલાલ
 ૧-૪ શા નાનચંદ વાલજી
 ૧-૪ શા મોતીચંદ ડુંગરસી.
 ૧-૪ શા મુળચંદ માલા.
 ૧-૪ શા કાલા ગલા.
 ૨-૮ શા હેમચંદ હરીચંદ.
 ૧-૧૦ શા શુલાખચંદ ગોવનજી.
 ૧-૪ મુનિશ્રી અમરવિજયજી લાધચેરી
 ૧-૪ શા. રતનજી ડાહ્યાભાઈ
 ૧-૪ શા. ડાહ્યાભાઈ લલુભાઈ
 ૧-૪ શા. ડાહ્યાભાઈ ડુંગરસી
 ૧-૪ શા. જેચંદ મલુકચંદ
 ૧-૪ શા. નારણજી મુલજી
 ૧-૪ શા. ભગવાન લવજી
 ૧-૪ શા. ટેકચંદ મોતીચંદ
 ૧-૪ શા. ભીમાજી દાનાજી
 ૧-૪ શા. હીરાચંદ આણુદજી
 ૧-૪ શા. મગનલાલ રવચંદ
 ૨-૮ શા. ગીગા વાલજી
 ૨-૮ શા. મગનલાલ હલોચંદ
 ૨-૮ શા. જીવજી કમાજી
 ૩-૧૪ શા. કમળચંદ પ્રેમચંદ
 ૧-૧૦ શા. ઉદાજી લખમાજી

૩-૧૨	શા. છોટાલાલ મુળચંદ	૩-૧૨	શા. છોટાલાલ મુળચંદ
૧-૪	શા. માણેકચંદ પાનાચંદ	૧-૪	શા. દયારામ બેચરદાસ
૧-૪	શા. સરૂપચંદ ગોવનજી	૧-૪	શા. મનસુખ ડાહ્યાભાઈ
૧-૪	શા. મુનિશ્રી કપૂરવિજયજી નૈનશાળા	૧-૪	શા. લાડકચંદ વીરચંદ
૧-૪	શા. સંઘવી જદવજી પીતાંબર	૧-૪	શા. કશાજી કલાજી
૧-૪	શા. કાનાજી રૂપાજી	૧-૪	શા. નથુભાઈ જેઠાભાઈ
૧-૪	શા. દલીચંદ પ્રેમચંદ	૧-૪	શા. પુરૂષોત્તમ લલુભાઈ
૧-૪	શા. ડુંગર મેઘજી	૧-૪	શા. હીરાજી જીવાજી
૨-૮	શા. વીસનચંદ જ્ઞાનચંદ	૨-૮	શા. છોટાલાલ મગનલાલ
૨-૮	શા. છોટાલાલ કપૂરચંદ	૨-૮	શા. જોધતારામ સાંકળચંદ
૧-૪	શા. પીતાંબર માણેકચંદ	૧-૪	શા. મકનજી જોરાજી
૩-૧૨	શા. અમૃતલાલ લાલચંદ	૧-૪	શા. ખીમજી જોરાજી
૧-૪	શા. મહેતા પ્રેમચંદ કરસનજી	૧-૧૨	શા. ડોસલભાઈ જેમલ
૨-૮	શા. તલકચંદ રૂપચંદ	૨-૮	શા. હંસરાજ લધા
૧-૪	શા. મુળજી ધનજી	૧-૪	શા. પુરૂષોત્તમ અમરશી
૧-૪	શા. રતનચંદ નાગરદાસ	૧-૪	શા. બાવચંદ રતનશી
૧-૪	શા. હરગોવન કેવળદાસ	૨-૮	શા. બલાખીદાસ સરૂપચંદ
૨-૮	શા. ચુનીલાલ કાળીદાસ	૩-૧૪	શા. લલુભાઈ દેવચંદ
૩-૧૪	શા. દેવરાય મુળજી	૧-૪	શા. વીરચંદ ગણેશ
૧-૪	શા. ત્રીલોવનદાસ છગનલાલ	૧-૪	શા. હરખચંદ જેઠાજી
૦-૪	શા. ભારતર ડુંગરશી ચત્રલજ	૨-૮	શા. દામોદર બાપુશા
૧-૪	શા. અમૃતલાલ છગનલાલ	૧-૪	શા. બીખાભાઈ માનચંદ
૧-૪	શા. પ્રેમચંદ હીરાચંદ	૧-૪	શા. કેવળચંદ મારવાડી
૧-૪	શા. હીરાચંદ નેમચંદ	૨-૨	શા. વોરા ચુનીલાલ લાલચંદ
૧-૪	શા. ઉગ્રમીસિંહજી લાલસિંહજી	૧-૪	શા. પ્રેમચંદ ઉગ્રમ
૧-૪	શા. મોતીલાલ હરગોવનદાસ	૧-૪	શા. દેવચંદ જોચંદ
૧-૪	શા. વનેચંદ દેવીચંદ	૧-૪	શા. ધનરાજજી ઈંદરચંદજી
૩-૧૨	શા. મહેતા જીતમલ કેસવજી	૩-૧૨	શા. સંઘવી લાડકચંદ ચત્રલજ
૧-૪	શા. ચુનીલાલ જીંબકરજી	૧-૪	શા. શીરચંદ હરખચંદ
૧-૪	શા. કરસન કુંવરજી	૧-૪	શા. નરશીદાસદેવરાજ
૧-૪	શા. બીમાજી લગવાનજી	૨-૮	શા. બાલારામ વીરચંદ
૨-૮	શા. મહીકરજી મગનીરામ	૨-૮	શા. રતનશી વરધમાન